306.

ISASZEGI ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK III.

II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója
és a győztes isaszegi kuruc csata emlékére

A borítólap képe: Mányoki Ádám II. Rákóczi Ferencéről Munkácsy Mihály alkotása, mely az Isaszegi Falumúzeum kiállításában a volt Rákóczi Kör zászlójának részlete. Ripka Ferenc adománya.

306.

ISASZEGI ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK III.

Kiadja az isaszegi Falumúzeum Múzeumbaráti Köre
1977.

ISASZEGI ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK
III.

Kézirat gyanánt

Szerkesztették:

Dr. Dürr Sándor
Dr. Kovássy Zoltán
Szathmáry Zoltán

306.

Kedves Olvasó!

A most kiadásra került *Isaszeg nagyközségi múzeumi adattári közlemények* III. része világosan tükrözi községünk lakóinak a múlt századi nehéz helyzetét. Az emberek hittek a szabadság eljövetelében, de nemcsak az eljövetelét várták, hanem azért ki-ki saját módján életének feláldozásával harcolt is.

A sok nehézségek és nélkülözések után 1945-ben a szovjet csapatok véglegesen felszabadították hazánkat, ezzel községünk is szabad, békés építőmunkáját már az ország és saját magának boldogulására végezhette.

Isaszeg nagyközség az elmúlt két évtized alatt dinamikusan fejlődött, pártunk útmutatása és a társadalom egységes, alkotó építőmunkájával.

A közlemény kiadásával akarjuk megismertetni az elmúlt idők helyzetét, a feledés homályának megakadályozását. Célunk továbbá az is, hogy a községünkön túl is megismerjék építőmunkánkat, történelmi múltunkat, és azok ápolására továbbra is kérjük minden haladó ember segítségét.

Isaszeg, 1976. július 19.

Bodrogi András
tanácselnök

BEVEZETÉS

Az isaszegi határban

Nézd az ezerszínű, nyári vadvirágokat! Porladó hantokra szórja szirmukat a szél. Az egykori Pannón-tenger fulladt medrének homokja millió esztendő kövesült életét takarja...

Csendesen járj, fiam, ne fuss! Ahová lépsz, vérét ontott seregeknek, földre tepert, otthonát védő őseidnek jeltelen hantjain jársz.

Erre gyere! Itt táboroztak a honfoglalók! Ez a terület Vérvár... Hegy és szakadék, rengeteges erdő, sárkányos halmok... A Rákos-patak rohanó árja sokszor vált itt tajtékos pirossá. A jobbágylegényt, a szegény magyart a tárogató hangja Dózsa, majd a kurucok lobogója alá gyűjtötte.

Figyelj, fiam! Itt éltek őseid. Az ezeréves szőlők, kertek és rózsafák alatt embercsontok porladnak. Rajtuk sarjad az új tölgyes. Tatártól, töröktől, némettől véresek a nyomok. Utánuk tengernyi gyötrelem, halál és pusztaság... Csendes már a tábor, nem pattog a kartács, némák a sáncok, az árkok „Buda vaskapuján". Kis forgószelek avarral takarják a nagy történések helyét. Nem hallatszik már a rablánc csörgése sem, mit a nemes urak a koldús népre raktak.

Hallgasd a madárdalt! Itt szebb az énekük. Szüntelen hirdetik, hogy a sarjadó fűben mért pirosabb a vadvirág.

A katonapallag nagy hegyén közelebb az ég, szebb a villámlás is. A sötét vihar és a kóbor felhők itt hamarabb oszlanak. Tíz falut belátsz innen, a messzeségből tornyok intenek feléd. Hallgasd, mindnek van mondanivalója hozzád. Az elhamvadt őrtüzek helyén elpihent a várhegy kőpalánkjának strázsája — de élénken él tovább az emlékekben.

Mennyi hűséget, akarást és szeretetet takarnak itt a hantok! Ne menj még, fiam, emlékezz!...

— *isaszegi* —

HELYTÖRTÉNET — IRODALOM

„DOLHÁTÓL ISASZEGIG."

A magyar nemzet és a népek szabadságának kimagasló vezéralakja, II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóját ünnepeltük 1976. március 27-én. Megemlékeztünk róla határainkon innen és határainkon túl. Magyarok, oroszok, lengyelek, románok, szlovákok harcoltak seregében, s most ezeknek a népeknek utódai ismét egy táborban elevenítik fel a közös történelmi múltat.

Ha a zászlót bontó dolhai csata évfordulóján egy-egy tábortüzet gyújtanának azokon a helyeken, ahol a fejedelem járt, vagy kurucai harcoltak, a Kárpátok fenyvesei, a Dunántúl, az Alföld vidéke csillagos eget tükröző tündöklő képnek látszana a magasból. Képletesen Isaszeg is meggyújtja az emlékezés tüzét, mert itt és a környék falvaiban is őrzi Rákóczi útját a történelem.

Igaz, Isaszeg nem töltött be a szabadságharcban kimagasló szerepet, nem volt történelmi sorsforduló helye, mint Dolha Máramarosban, de a szabadság szellemének ápolásában megszentelt hely. Dolha a kezdet; Pest megye közepén, az urak megyeházának szomszédságában, az isaszegi kuruc győzelem a már megkezdődött vég egyik állomása, a magyar nép nagy reménységének későn kipattanó tüzes szikrája volt.

A Habsburgok elnyomását egyformán érezte a hegyek és tanyák népe. A törvénytelen adókivetés nagymértékben sújtotta Pest megye jobbágyait is. A hadbiztosok törvénysértő fellépése, a császári katonaság önkényeskedése ellen hiábavaló volt minden. „A panaszok felülvizsgálatánál egy német vallomása többet ért, több magyar tanúénál" — írta vallomásaiban a fejedelem. A rácok támadásától való félelem mellett a szabadságharcot megelőző évek sok szenvedése is magyarázatot ad arra, hogy kezdetben miért mozdult meg nehezen Pest megye. Bár a nép a kurucokkal rokonszenvezett, és Sőtér Ferenc alispán rögtön csatlakozott

Rákóczihoz, a hivatalos megye még tartózkodó volt. A fejedelem a domahídi táborból 1703. szeptember 13-án írt át a megyéhez, „hogy ha most nem, soha többször hazánk szabadulását nem remélheti."

A következő évben a Dunántúlra való átkelést készítették elő, s maga Rákóczi is Nagykátára érkezett 1704 áprilisában. Május 24-én Dunapatajról írt levelet Ráday Pálnak, aki akkor Varsóban járt követségben; majd június 6-án ismét Pest megyéhez küldött rendeletet. Ebben a sereg anyagi ellátásának biztosítását, a kaszálást, a széna begyűjtését szorgalmazta. Mozgalmas évek voltak ezek Pest megye életében.

1705-ben Bottyán János vette át a Duna—Tisza közének védelmét. Ekkor állandó dunai híd felállítását tervezték a Dunántúllal való kapcsolat biztosítására. Július 1-én Ócsáról küldte szét országgyűlési meghívóit Rákóczi, majd Vác felé indult (közben július 3-án Gyömrőn, 4—5-én Rákoscsabán, 7—8-án a veresegyházi táborban tartózkodott). A kuruc sereg útja Isaszeg környékén vezetett északra, sőt néhány év múlva már maga a község is beírta nevét a Rákóczi-szabadságharc történetébe.

1709 szeptemberében bekövetkezett halála előtt Bottyán tábornok ismét a környéket járta kurucaival. Soltnál kísérelte meg a dunai átkelést, majd északra fordult s útközben a budai császári őrség egyik csapatát verte szét. Néhány hónap elteltével Rákóczi újból Pest megyébe jött. Az 1710. január 22-i romhányi ütközet után, februárban és márciusban Szentmártonkáta, Cegléd, Jászberény, Jászkisér jelzi a fejedelem útját. Ebből az időszakból maradt fenn az isaszegi történet.

Feltehetőleg 1710. március 10-én zajlott le Isaszegnél a 600 főből álló osztrák adóbegyűjtő katonasággal az a kisebb ütközet, amikor a kurucok megfutamították a császáriakat. A község azért volt az osztrákok szálláshelye, mert 13 irányból vezetett ide karbantartott bekötő földút, és ezzel Isaszeg a környékbeli helységekkel való közlekedést is biztosító csomópont lett. Gazdaságilag sem volt közömbös Isaszeg birtoklása, hiszen akkor a szomszédos birtokosnak, Ráday Pálnak beszállós vendégfogadóval ellátott, kétkerekes meghajtású vízimalma is volt a Rákospatakon. A környéken haladt át a máramarosi bányák termékeit szállító sóút. Nyomai Nagykáta mellett ma is megtalálhatók, melynek „Rospont-út" néven maradt fenn már kevesek előtt ismert emléke.

Az osztrák katonaság feladatát képezte Isaszeg és a környékbeli községek lakosságának szüntelen sarcolása a királyi kincstár részére. Felújult az előző évszázad adókivetési és behajtási módjának minden törvénytelensége, melynek a kuruc sereg — ha átmenetileg is — csak fegyverrel tudott véget vetni. Ennek az ütközetnek emlékét őrzi az isaszegi hagyomány.

Isaszeg a lengyel—magyar kapcsolatok ápolója. Nem lenne teljes a történelmi visszapillantás, ha nem említhetnénk meg a szabadságharc lengyel résztvevőit. Rákóczi terveiben fontos szerepet játszott Lengyelország, hiszen a Nagy Péter cárral folytatott tárgyalások egyik részét képezte az, hogy fegyvert és hadianyagot szabadon szállíthassanak lengyel földről Magyarországba. Már 1703-ban csatlakoztak Rákóczihoz lengyel csapatok a határon és Bercsényi is 800 lengyel harcost hozott magával. 1706-ban Bielke ezredes lengyel ezredét fogadta fel Rákóczi, s részükre 1000 karabélyt is rendelt. Akkor a svédek akadályozták meg őket abban, hogy hazánkba jöjjenek.

A romhányi csatában azonban már 3000 lengyel—litván—tatár harcos és 500 svéd vértes harcolt a kuruc seregben Grudzsinszky lengyel tábornok vezérlete alatt. Rákóczi a csata előtt latinul szólt hozzájuk, intve őket, hogy hazájuk sorsa össze van kötve a magyar üggyel.

Érdemes megemlítenünk azt is, hogy a szabadságharcban kezdettől küzdő Máramarost és a Duna—Tisza közét nemcsak eszmei, hanem személyi kapcsolatok is összefűzik. Amikor 1710. július 13—15. napjaiban Rákóczi a tasi és szalkszentmártoni táborban tartózkodott, Palocsay Györgyöt nevezte ki a dunántúli hadak parancsnokává. (Palocsay be is tört a Dunántúlra, s amikor viszszatért, Béri Balogh Ádámra bízta a parancsnokságot. Palocsayt a császáriak Mohácsnál elfogták és az eszéki börtönbe vetették.) Palocsay karabélyos ezredében sok máramarosi harcolt. Többnek a nevét is, beosztását is ismerjük. Az ezred két utolsó századát alkották a máramarosiak; Lengyel Mihály hadnagy volt, Birtok Demeter strázsamesterként szolgált és a máramarossziget i Bod Gáspár volt a trombitás.

Rákóczi az egész népet képviselte. Olyan fejedelem volt, aki — bár a nemesség érdekeit szem előtt kellett tartania — a jobbágyságot maga mellé tudta állítani. A szabadságharc végére a nemzet azonban kimerült, árulások is megbontották a sorokat, 1700-ben pestis tört ki, a nagyhatalmak érdeke is elfordult Rákóczitól, a szabadságharc sorsa megpecsételődött. A fejedelem utolsó Pest megyei táborhelye Tatárszentgyörgyön volt, ahonnan 1710. július végén Szolnokra távozott s többé a Duna—Tisza közébe már nem tért vissza. Emléke azonban fennmaradt! Ezt őrzi Isaszeg és Dolha is.

Isaszegen 1901-ben alakult meg a Rákóczi Kör, mely a hazafias szellem ápolását és az 1849. évi isaszegi csatában elesett honvédek sírjának gondozását tűzte ki céljául. Hivatalosan csak 1906-ban kaptak működési engedélyt. Ezt bizonyítja a Falumúzeum tárlójában őrzött, kissé már fakult zászló aranyhímzésű felirata: „Isaszeg II. Rákóczi Ferenc Kör. 1906—1922."
Isaszegi asszonyok hímezték a Rákóczi család piros-kék színeiből összeállított aranyrojtos, selyemdamaszt zászlót, melynek közepébe a fejedelem arcképét helyezték el.

A képnek érdekes története van. Egy festményből vágták ki a kör férfitagjai. A hagyomány szerint Munkácsy Mihálytól származik a kép, melyet a nagy művész párizsi útjáról hazatérve másolt Mányoki híres festményéről. Művészettörténészek is vizsgálták a kivágott töredéket, s a festés módja, a felhasznált anyag arra enged következtetni, hogy valóban Munkácsy készítette a másolatot, bár ezen a fejedelem arckifejezése komolyabb, mint az eredeti portrén.
Isaszegen másik értékes, korabeli emléket is őriznek: II. Rákóczi Ferenc 1706. november 28-án, Rozsnyón kelt levelét, melyet — címzése szerint — („Generoso Francisco Szluha Bonorum Fiscalium E. Ujváriensium Praefecto, Fideli Nobis Dilecto.") Érsekújvárra írt megbízottjának, Szluha Ferencnek. A rövid levélben a szokásos megszólítás és üdvözlés után („Salutem et Principalis Gratiae Nostrae propensionem.") két ügyben rendelkezett Rákóczi:
„Jóllehet az Hajók csináltatása felől Informátusok vagyunk, mindazonáltal, hogy azoknak úgy a mint kivántatik kivittetésében az időt megnyerjük, új Paransolatot küldöttünk az oda való Ingenérnek; Tisztének is azért a mellett serio (komolyan) Parancsollyuk provideállyon (gondoskodjék) úgy azokhoz megkivántató fa dolgábul, hogy semmi fogyatkozás ne légyen. Griespánn nevű zászlótartónak szabadítását más rabokért resolváltuk (feloldottuk), és ha az már kiszabadíttatott volna, más, Volff nevű zászlótartót is resolváltunk kiszabadíttatni; ahoz képest Tiszte az első szabaduló Rabok között, más Rabokért ezeket Szabadíttsa inkább. Ceterum eundem bene valero desideramus. Dath Rosnaviae. Die. 28. Novembris Ao. 1706."
A levél aláírása: „F. Rákóczi." s azt „Franciscus Szalay" ellenjegyezte.
Rákóczi emléke változatlan erővel hat és él az Alföldön éppen úgy, mint a Máramarosi havasok között, Kárpát-Ukrajnában, ott, ahol először éledt föl a szabadság lángja, az orosz nép ma is féltőn gondozza Dolhán az 1903-ban fölállított emlékművet. A

fejedelem élete és a dolhai kuruc vitézek sorsa elválaszthatatlanul egymásba fonódott. Így Dolha évszázadok óta az egymásra utalt népek szabadságharcának jelképévé vált. Rákóczi első katonáiról Jókai így emlékezett meg:
„Nem szabad elhallgatni a történetírónak, hogy e legelső ezredek, a mik Rákóczi zászlói alá gyűltek, oroszokból és felvidékiekből álltak. Majd többségben a magyar nép vagyontalan szegény fiai fogtak fegyvert a magyar nemzet alkotmányos szabadságának kivívására; s mindvégig hívei maradtak a szabadság ügyének".
Hűséges emléküket hirdeti a dolhai emlékoszlop cirillbetűs, oroz nyelvű felirata:
„Istennel a hazáért és szabadságért! A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának első csatájában, 1703. június 7-én elesett hős kuruc vitézek emlékére."
Amikor II. Rákóczi Ferenc történelmi küldetésére tekintünk vissza, csak úgy válhat teljessé és igazzá az emlékezés, ha történelmünk e magasztos alakja, a népek szabadságáért mindenét feláldozó fejedelem és hűséges kurucai előtt egyszerre hajtjuk meg a késői nemzedék hálájának zászlaját.

Dr. Kovássy Zoltán

A KURUCOK ISASZEGEN ÉS KÖRNYÉKÉN

(Hagyományok, visszaemlékezések)

Isaszeg lakossága a török idők megszüntével gyorsan felszaporodott. 1689-re már benépesült a község. 1699-ben Isaszegen 14 régi és 17 új adófizető család és a földesúr által betelepített 40, adót nem fizető család lakott. Az adófizető családoknak 41 pár igás ökrük, 12 hámos lovuk, 34 fejős tehenük, 25 egyéb szarvasmarhájuk, 19 hízójuk, 145 juhuk volt. A török idők után Isaszeg első földesura Werlain Ferenc budai várkapitány, a későbbi Pest megyei alispán lett. A török korból megmaradt isaszegi lakosság mellé először nagyszámú soroksári német nyelvű telepest hozott területünkre a földesúr, akik kedvezményekben részesültek és minden adózástól mentesítve voltak a többi nemzetiségiekkel együtt a megyeházi magas tisztséget betöltő földesúr jóvoltából. Isaszeg benépesült, de az adófizetéstől mentesítve volt, azért sokáig nem szerepelt Pest vármegye adófizető községeinek a nyilvántartásában. Pest megye a török idők után — sívó homok területeivel — nagy részen szabadon foglalható birtok volt. Ekkor még Isaszegen haladt át a Budát és Pestet a Felvidékkel összekötő karbantartott földút, valamint a Galga és Tápió völgye felé a Jászságig vezető útvonal. Ezért Isaszegen sokszor haladtak át seregek.

Amint a törökök után felerősödött a magyar községek lakossága, az átvonuló és bekvártélyozott katonák gyakran zsarolták őket, felélték a falvak élelemkészletét végig az országban. Isaszeg is többször volt nagylétszámú osztrák katonaság szállásközpontja. E katonák feladata a környék rendjének és közbiztonságának, a biztonságos közlekedésnek a fenntartása és az adóbehajtás volt a környékbeli községekből. Gyakori volt az osztrák katonaság erőszakoskodása, annak ellenére, hogy a földesúrnak nagy tekintélye volt az osztrák hadseregnél. Közbenjárásaira gyakran enyhültek a községünk népeire nehezedő hadiadóterhek. Nagy volt

az elkeseredés az isaszegiekben a garázdálkodó, goromba osztrák katonaság ellen. Amikor Esze Tamásék 1703-ban kibontották piros zászlóikat, melyen „Pro Patria et Libertate" (Hazáért és Szabadságért) felirat hirdette a harc célját, az isaszegiek is fellélegeztek.

Rákóczi serege 103 000 főből állt a zsoldfizetési jegyzék szerint. A kuruc katonák 30%-a zsellér, 15%-a jobbágy, 55%-a szolgalegény, más kosztján élő béres és a jobbágyok kenyeres pásztora — általában a falusi szegénység volt. Rákóczi saját birtoka volt az akkori Magyarország egytizede. Seregeinek hűséges harcosai voltak a birtokán élő ruszin nemzetiségű legények és a lengyel önkéntes segédcsapatok, melyek többségét Bercsényi Miklós vezényelte. A kuruc seregek létrejötte az isaszegi jobbágyokat és zselléreket is fellelkesítette. Rákóczinak a néphez intézett felhívása után az is növelte az isaszegiek lelkes együttérzését, hogy a szomszédos Pécel község földesura, nemes Ráday Pál — akinek Isaszegen is volt birtoka és jóhírű vízimalma —, ez a nagy tekintélyű földesúr elsőnek állt Rákóczi szolgálatába és mindvégig hűséges titkára és diplomatája volt. Rákóczi zászlójához a péceliekkel együtt az isaszegiek is csatlakoztak. Isaszegről Szabó Máté uram ezredében harcolt Valkai Mihály, Hajmás Mihály, Horváth János, Kalca István. Károlyi Sándor őnagysága ezredében szintén voltak isaszegiek. A visszaemlékezések szerint a kuruc seregben Isaszegről 24-en vettek részt. (Ekkor még Isaszeg lakossága az 500 főt is alig haladta meg.)

Isaszeg és környéke akkoriban az osztrákokkal rokonszenvező területnek számított, mivel a lakosok közt sok volt a németajkú betelepített, és a falu földesura az osztrák hadseregben szolgált. A község népének nagy része azonban szívvel-lélekkel kuruc érzelmű volt. Állandóan értesültek a kuruc seregek hadmozdulatairól és nagyon elkeseredtek egy-egy vereség után. A lakosság sokat szenvedett a gyakori kuruc—labanc összecsapások miatt. Az áthaladó portyázó kurucokat kérés nélkül is élelmezték. Gyakran táboroztak kuruc csapatok a szomszédos községekben. A kurucok első látogatása Isaszegen 1703. szeptember 15-én volt. A kurucok Gödöllőn utolérték a császári kommiszió apparátusának embereit. Elvették ruhájukat, fegyvereiket, lovaikat. Az ellenszegülőket megölték vagy megverték. Minden utat őriztek, egy lelket sem bocsátottak el. Aztán a Tisza vonalához húzódtak, rohammal elfoglalták Szolnokot. Ettől kezdve gyakori volt a kuruc seregek táborozása környékünkön. Rákóczi maga is áthaladt néhányszor Isaszegen katonáival. Pl. 1705 márciusában, mikor Gödöllőn és Szadán portyázott Szabó Máté ezrede.

1705. június 21-én Rákóczi nagy haddal indult Bottyán felmentésére, Dányból írt levelet Bercsényinek. 1705. július 3-án Gyömrőn, 4-én, 5-én Rákoscsabán ment keresztül, majd 7-én átvonult Isaszegen. Július 8—9-én Gödöllőn és Veresegyházon pihent meg.

1705. szeptember 22-én Bottyán János a baghi mezőn keltezi levelét Rákóczihoz, sürgeti a világos parancsot és a kenyeret, mert — mint írja — csapatai éheznek és ruhátlanok. Bercsényi Miklós 1706. augusztus 27-én, majd szeptember 13-án Turáról tesz jelentést Rákóczinak. Ezekben a hetekben jelentős létszámú kuruc csapatok beszállásolásának terhei nehezednek erre a vidékre. A német seregek is vészesen közeledtek. Bagról, Aszódról, Galgahévízről és Turáról a lakosság elmenekül előlük. 1707 újévére újabb német seregek lepik el Isaszeget. Vandál módon pusztítanak és nyomorgatják községünk lakosságát. Krakovics Mihály licenciátus, a község papja elkeseredésében felkeresi az osztrák ezredest, és kéri hogy intse, fékezze mérsékletre hadseregét. Az osztrák főtiszt méltatlankodik, dicséri serege fegyelmét és elmondja, hogy ő barátja a falu földesurának, annak birtokát védi minden katonája. „Meg fog győződni Ön is, hogy az osztrák katonák gentlemanok" — bocsátotta el végül az isaszegiek papját.

Krakovics elmondta a község bírójának az ezredes szavait. Közben az osztrák parancsnok maga elé hívatta kapitányait, elmondta nekik a plébános panaszát és megparancsolta, adjanak ki szigorú utasítást és tartsák be a regulát, ne legyen panasz a seregre. Az osztrák katonák egyik feldühödött csoportja azon az éjszakán berontott a pap szobájába. Feldúlták, összetörték a berendezést, a papot agyba-főbe verték. Vérébe fagyva, holtan találta meg a reggeli misére hívó harangozás után a harangozó. Három puskaroncs maradt a szobában. A lakosság nagyon felháborodott ezen kegyetlenség láttán. Sokan el akartak költözni a községből. Szigorú parancsba adták az osztrákok a község bírójának, hogy senki sem hagyhatja el Isaszeget. Őrségek cirkáltak éjjel-nappal. Sem a mezőre, sem az erdőbe nem engedték a lakosságot. A földesúr instruktora két legényével vágtában ment Pestre jelentést tenni a földesúrnak, aki azonnal az osztrák katona parancsnokságra ment és erélyesen követelte a tettesek szigorú megbüntetését, valamint a lakosság szabad közlekedésének biztosítását. Ezt az osztrák csapatot harmadnapra elhelyezték a községből, aminek a lakosság érthetően nagyon örült. Új reménység éltetett mindenkit. Az árván maradt eklézsia ellátására Bag község Beliczai nevű plébánosa járt át gyalog az erdei utakon, életveszélyes körülmények közt. A plébánost azzal vádolták az újonnan érkezett osztrák csapatok, hogy a kurucok hírhordója. A földesúr közbelépésére aztán mégis megtűrték. 1908-tól új papja lett a községnek: a szelíd természetű, remete életű Oszlányi Pál. Mindig elkerülte az osztrák katonákat és tiszteket.

1708 erős telén Rákóczi serege újra a környéken szállásolja be magát: Galgahévízen, Turán, Kókán. Szemere László brigadéros három lovasezredével telelt itt át. Isaszeg lakossága tetemes mennyiségű élelmet juttatott el szekereken a környéken táborozó kurucoknak. A földesúr tudta nélkül az instruktor kasznárja is támogatta őket: azon évben 40 vágómarhát, hízókat, 50 zsák lisztet és abrakot adott nekik. Az isaszegiek titokban, sokszor az osztrák katonaságon keresztül, furfangos módon juttatták el adományaikat. Segítségüket nagy lelkesedéssel és elismeréssel fogadták Kókán, Turán és Galgahévízen — annál is inkább, mert az ottani lakosok tudták, hogy Isaszegen gyakran táboroznak osztrákok.

A kuruc seregek gyakori gyors átvonulásai, a labancok üldöző vagy menekülő hadműveletei sokszor nyugtalanították a Galga, a Tápió és a Rákos völgye népét. A malmok és a takarmánykazlak felégetése, az állatok elhajtása és elpusztítása, a lakosság kilakoltatása és élelmük elszedése az osztrák seregek mindennapos, brutális tettei közé tartoztak.

Bottyán János 1709. augusztus 22 és 25 közt Isaszegen keresztül Vácra vonult seregével. Innen írta levelét a fejedelemnek: „Pestis e tájon a falukon és városokon grassál, de a militiában csak egysem holt még tudtomra meg. Beteg nincs köztük, tovább mi lészen? Isten tudja!" Egy hónap múlva szomorúan értesültek az isaszegiek Bottyán Jánosnak, Rákóczi leghűségesebb vezérének a hirtelen haláláról szeptember 27-én.

Isaszeg és a környék népe az országosan elterjedt tífusszal, a döghalállal küzdött. Isaszegen minden 10. lakos meghalt, főként a kisgyermekek. Pest megye minden helységének a lakossága sokat szenvedett a járványtól. Több község teljesen elnéptelenedett, a földek műveletlenül maradtak.

Rákóczi seregei sok hányattatásnak és nélkülözésnek voltak kitéve. Sok vezető beosztású tisztje hűtlenül elhagyta Rákóczit, de a legénységet még éltette a földesúri kizsákmányolástól való menekülés és a felszabadulás reménye.

Rákóczi seregének 1710. január 22-i romhányi veresége — ahol Rákóczi utoljára vonta ki kardját — megdöbbentő letargiát okozott a kurucokkal rokonszenvező nép körében. A csatavesztés után Rákóczi január 23-tól február 2-ig Galgahévízen és Turán

szállásolta el seregét, meg is indokolta az „... itteni csendes, de kénytelen heverésének okait: A vizek áradásai, profontom, kenyéradag szerzése, hogy Újvárig megkenyereztethessem a hadat." Éhező katonái számára ki kellett osztania a templomba rejtett 16 zsák lisztet. Ezután február 18-ig Szentmártonkátán tartózkodik. Innen írja figyelmeztető levelét a Galgagyörkön, Domonyban és a környéken önkényeskedő alvezérének, Krucsai Jánosnak, hogy „Kegyelmed is lássa be, a kunyhóbeli táborozása alatt a szegénységnél az általuk adott terményekkel megelégedvén, alkalmaztassa magát a felvett mostani táborozásaink formalitásához."

Aztán Rákóczi Cegléden át vonult tovább. A romhányi csatavesztés után a kurucok sokan behúzódtak a Rákos-patak menti erdők sűrűjébe. A bújdosó kurucok tárogatója ott keseregte el, hogy „Nagy Bercsényi Miklós sírdogál magába, elfogyott szegénynek minden katonája."

Forrongó katlanná vált a Rákos mente ismét és utoljára. Ez időben az osztrák katonaság már túlságosan magabiztossá vált. Ismét megkezdték a községekben az erőszakos adóbehajtásokat. Nem vették figyelembe, hogy a lakosság az előző évben a járvány miatt legyengült, megfogyatkozott. Az osztrákok fő célja a Pest és Buda felé vezető utak védelme volt. 1710 márciusára már 600 főt meghaladó, jól felszerelt osztrák sereg táborozott Isaszegen, az akkori plébánia hosszú, zsúptetős épületében, a mai Széchenyi utcán. Itt volt a parancsnokság. Mulatozásaik és tivornyáik betöltötték a sokhelyiséges épületet, melynek minden zugát maguknak tartottak fenn. Garázdák és erőszakosak voltak az osztrákok. Az isaszegiek sokszor elmondták, hogy „A jóságos Isten miért nem szakajtja már rájuk azt a rogyadozó öreg épületet." A mai Rákóczi úton, mely akkor még szántóföld volt, sátrakban és földbeásott kunyhókban táborozott az osztrák sereg.

A Historia Domus emlékezetből írt kézírásos feljegyzéseiben ezt olvashatjuk az ősi plébánia épületéről: „kétszer akkora volt, mint a közelében lévő földesúri vendégfogadó (a mai ÁFÉSZ, Autósbisztró). Ez az épület a török idők alatt is állt és meg is maradt. 50 passzusra (75 méter) volt a Rákos-pataktól annak irányában, ahol a török tiszttartó lakott. (A volt Langhammerház.) Ez a régi plébániaház a templomtól 140 passzus (210 méter) távolságra állt." A Historia Domus Isaszegienssis-ben (Michel Alexius Lányi 1744. Praefactó. Írások és szájhagyományok kézírásos jegyzetei) le van írva, hogy a kuruc idők alatt áldozatul esett a plébánián a plébános is. Majd annak közlése következik, hogy a bevonuló kurucok több más házzal a parokia épületét is porrá égették. Ezért az új plébános, Oszlányi Pál (az elődjét gyilkolták meg az osztrákok 1707-ben) vályogból építtette fel az új plébániát távolabbi helyre 1710 nyarán.

A Magyar Tudományos Akadémia topográfiai munkaközössége által szerkesztett Pest megye műemlékei című 1958-as kiadványa I. kötetének 435. oldalán Aggházy Mária történész Isaszeg ismertetésénél felsorolja a csatákat is. Pl.: „1710. a kurucok csatája az osztrákokkal." Ez a közlemény adta az indítékot számomra, hogy községünkben ezen jelentős esemény fakuló, már-már elfelejtett történetét bogozgassam. Klincsek Istvánné sz. Salvári Katalin, néhai Dragonya János, volt községi elöljáró esküdt, pénztáros és árvagyám, néhai Skribek Pál és néhai Ecseri Pál, aki Ecseri Mátének, a kuruc idők községi bírójának volt a leszármazottja (valamennyien Templom utcai lakosok) régi öregektől hallott visszaemlékezései alapján írtam le az isaszegi győztes kuruc csata történetét.

Az isaszegi kuruc csata 1710. március 10-én volt. Ez esztendő első hónapjaiban nagyon garázdálkodtak az osztrák katonák Isaszegen. Többször előfordult, hogy az erdei utakon portyázó osztrák katonákat az ott rejtőzködő kurucok véresre verték, kardjukat és fegyverüket elvették. Emiatt az osztrákok nagyon dühösek voltak. A községet teljesen elvágták a Budán tartózkodó földesúrtól, aki enyhíteni tudott volna a lakosság szorongatott helyzetén.

A már szétszéledő kuruc seregekből néhány isaszegi hazajött. Az ő közvetítésükkel nagy titokban a község vezetői és a lakosság kapcsolatot létesítettek a kuruc seregben álló kapitányokkal, akik elkészítették a haditervet a községben állomásozó osztrák sereg megregulázására. Merész terv volt, mert az osztrákok sokan voltak. Az elkeseredett kurucokból csak 300 harcosra és 6 kürtösre lehetett számítani. Ezzel a csekély létszámmal kész öngyilkosság lett volna a nyílt ütközet kezdeményezése. Ezért azt tervezték, hogy a kurucok egyenként, esetleg kettesével, különböző irányból beszállingóznak a községbe és házaknál, kamrákban vagy padlásokon meghúzódnak. Addig nem mutatkoznak, míg mindnyájan nem lesznek a faluban.

Az egyik osztrák kapitánynak feltűnt, hogy ide is, oda is ismeretlen férfiak járnak be. Rá is ripakodott Ecseri Máté községi bíróra, hogy nagyon megszaporodtak a falubeli legények. A bíró határozottan válaszolt németül — mert így kellett beszélnie —: „Sajnálatos, hogy a kapitány úr nem érzi, hogy tavasz van. A földesúr pár ezer holdját ki szántsa és ki vesse? Emberek kel-

lenek ide, még hiány is van belőlük. Jutna munka a kapitány úr ármádiájának is, jót tenne nekik egy kis foglalatoskodás." A kapitány elnevette magát, még parolát is adott a bírónak.

A következő hét egyik éjszakáján nagy elszántsággal sereglettek a kurucok. Sok volt már az osztrák katonák rovásán. Sajnálták ugyan a hatalmas zsúptetőt, melyet nagy hirtelen az osztrák parancsnokság feje felett lángba borítottak. Égtek a sátrak a szálláshelyekkel együtt. Kevés volt már akkor a kurucok puskája meg puskapora, de volt jó kardjuk — sőt némelyiknél csak somfa fütykös. A németek ijedtségét tetőzte, nagy veszedelem közeledtét sejtette hat különböző irányból a kuruc kürtösök veszettül harsogó, rohamot vezénylő trombitája. A kurucok ütötték-vágták a dermedt meglepetéstől hiányos öltözékben rohangáló osztrákokat. Nappali világosságot adott a hatalmas lángtenger. Kísérteties volt a puskaporral telt hordók rémületes robbanása. Hajnalhasadásra csak azok maradtak hírmondónak az osztrákokból, akiket menekülésükkor eltiportak, elgázoltak vagy ellenállásuk miatt elvertek a kurucok. Spitálhely lett a vendégfogadó meg a községháza. A házaknál is ápolták a súlyosan sebesült osztrákokat. Felgyógyulásukkor hálálkodva eltávoztak. Több esztendeig nem jött Isaszegre osztrák katonaság. Az elmenekült sereg Pécelen Ráday Pál birtokát dúlta, pusztította bosszúból. Az isaszegi temetőben 96 osztrákot temettek el. 9 kuruc is áldozatul esett. A csata után a kurucok az osztrákok távolabbi istállóiban maradt 60 lovat felnyergelték, a fogatos lovakat felszerszámozták és a trénkocsikba fogták. Az itt hagyott 12 szekeret megrakták az el nem égett élelmiszer-, felszerelés és ruharaktár készletből. Aztán a kuruc trombitások gyülekezőre hívták a harcosokat. A község lakossága nagy-nagy szeretettel és jó kívánságokkal búcsúzott el a győztes kurucoktól, akik Gödöllő irányába indultak utolsó Pest környéki győztes csatájuk színteréről.

Az isaszegiek a csata éjjelén ébren voltak. Házaik tetejét locsolták, nehogy tüzet fogjon. Hajnalhasadáskor a még parázsló gerendák oltásával foglalatoskodtak. Oszlányi Pál, az isaszegiek papja már virradat előtt ott volt a parókia szikrákat pattogtató gerendái közt s vasvillával kotorta az elégett iratokat, könyvek maradványát. A könnyeitől nedves arcára tapadt kormos pernyével sem törődött, fáradhatatlanul kotorta a parazsas hamut, hátha csak foszlányát is megtalálná az eklézsia bőrkötéses Historia Domusának. Ruhája is tüzet fogott — leverte, forró lett a vasvilla nyele is —, nem törődött vele. Csak hányta a néha még lobogósra váló pernyét, hátha megtalálná — égetten legalább

— azt az öreg könyvet, melybe az isaszegi papok a hagyomány szerint első István óta beírták a község nevezetes eseményeit... elégett, elpusztult örökre.

Néhai Ablak Gáspár harangozó a csata után fontosnak tartotta, hogy a szokásos hajnali harangozást megtartsa. Meglepődve látta, hogy a bezárt templomajtót felfeszítették, bedöntötték. Lámpását, melyet a falra szokott akasztani, most nem találta. A sötétben nem mert beljebb menni, ezért szerzett egy osztrákoktól hátrahagyott fáklyát és megkérte Polyák Istvánt, aki társaival a közeli leégett ház parazsas gerendáit bontotta, jöjjön vele a templomhoz harangozni. A fáklya világánál látták, hogy a padlásra vezető deszkalépcsőt összetörték. Majd egymást segítve feljutottak annyira, hogy benézhettek az akkor zsúpfedeles padlásra, melynek mindkét oldalán hat-hat világító nyílás volt. A fáklya lángjánál sötétben mozgó alakokat láttak. Ettől megijedtek és nagyon gyorsan leereszkedtek a hiányos lépcsőn.

Rohantak a kurucokért, azok jöttek is nyomban. Körülvették a templomot, sejtették, hogy rejtőzködő osztrákok bújtak oda. Akik tudtak németül, felkiabáltak: „Gyertek le, nem lesz semmi bántódástok!" Néhány perc eltelt, nem jött semmi válasz. Már kezdett virradni. A kurucok egymást segítve gyorsan feljutottak a padlásra. Látták, hogy a padlástető nyílásához törtettek az osztrákok és egymás után ugráltak le a földre. Aztán hanyatthomlok menekültek a Kálvária-hegy közelében lévő erdőbe.

32 osztrákot elfogtak, akik ugrás közben megsérültek és ezért nem tudtak gyorsan elmenekülni. Mahalik Károly osztrák katona akkor szenvedett súlyos zúzódásokat, amikor a többiek ráestek. A lakosság ápolta, csak egy fél év múlva gyógyult meg. Közben megtanult magyarul, nem is hagyta el a községet A földesúr magtárjában alkalmazták, mint szegődményes bérest. Isaszegivé vált és családot alapított.

A 31 osztrák katonát a németül tudó kurucok kikérdezték, és mert fegyver nem volt náluk, és mert a kurucoknak nem volt emberük a hadifoglyok őrzésére, világgá kergették őket. Megmondták nekik, lássák, mi a kurucbecsület: menekülőt — még ha halálos ellenség is — nem bántanak.

A fenti esemény miatt elmaradt ezen a napon a hajnali harangozás Isaszegen. A kurucok tovább vonultak a községből, a lakosság pedig oltotta a parázsló pernyét.

A földesúr tiszttartója néhány legény kíséretében lóháton nyargalt fel Pestre jelentéstételre a földesúrhoz, akivel az osztrákok tilalma miatt már régen találkozhattak. A földesúr megyei lovaspandúrok kíséretében hintón kijött Isaszegre. Nagyon csó-

válta a fejét az elmondottak hallatán, hogy az osztrákok az ő birtokát sem kímélték meg. Úgy viselkedtek Isaszegen is, mint másutt a megye területén. Az osztrák katonaságról sok panasz jött a megyeházára. Ezekről volt értesülése a földesúrnak is, de nem tudott segíteni a megyeháza sem. A kurucok csatájáról az volt a véleményük, hogy az velejárója a vészes időknek. Az isaszegiek ezentúl éjjelente három strázsát állítotak fel a faluban. A kisbírót fegyveres pandúrrá léptették elő a községházán, és másodmagával éjjel is ott kellett lennie. A lakosok bevittek a bíróhoz több tiszti sisakroncsot, melyeket az osztrák tisztek fejéről ütöttek le a kurucok. Ezeket elrejtették, nehogy a faluba jövő osztrák tiszteket ingereljék velük. Az egyik sisak 1950-ben egy öreg ház bontásánál előkerült a korhadt szarufák közül, 1708-as évszám van rajta. Egy osztrák katonacsalád kabalasisakja lehetett, mert három különböző sisakból volt összeállítva. Az orrvédő acélján Árpád-házi királyok alatti magyar vezéri sisak aranycirádákkal berakott díszítése található. A sisak múzeumunk kiállításán látható.

Rákóczi megmaradt katonái néhányszor még rajtaütöttek az osztrákokon, de az esztendő végére szétszéledtek. Elhagyott földeket foglaltak el, letelepedtek. Így a szomszédos Bessenyőre is — mely a török időkig virágzó, gazdag község volt, most pedig pusztaságként, gazdátlanul állt — 30 kuruc telepedett, akiket a családjuk is követett. Besnyő újra benépesült. Isaszegen is ragadt néhány kuruc seregbeli legény, akik a földesúri birtok dolgozói lettek (Szentgyörgypuszta). Belőlük népesült be a tanya. Még „magyar vallásukat" is megtartották ott.

Rákóczi az ország elhagyására kényszerült. A családoknál és az iskolákban sokáig Rákóczi szavait idézték mindennapi imádságként szerte a hazában: „Add, Uram Isten, hogy ne legyen a nemzetek vérző szívű koldusa és hazájában üldözött bújdosó a magyar nép!"

Rákóczi hűséges kísérője és deákja volt a száműzetésben Mikes Kelemen, akinek egyik leszármazottja, Mikes József hosszú ideig Isaszegen élt. MÁV asztalosműhely-vezető volt, József nevű fia pedig községünk jegyzője lett. Leányágon ma is élnek községünkben a Mikes família leszármazottai.

Szeretettel ajánlom Isaszeg lakosságának az 1710-ik évi isaszegi győztes kuruc csatáról és a környékünkön élő egyéb kuruc hagyományokról gyűjtött feljegyzéseimet. Ne engedjük, hogy a felejtés homályába vesszenek a magyar nép évszázadokkal korábban átélt hősies, sokszor nagyon szomorú, de igaz történetei.

Szathmáry Zoltán

ISASZEG TÁRGYI ÉS SZELLEMI EMLÉKEI

Isaszeg község Műemléki Albizottsága képviseletében 1975 augusztusában részt vettem az Egerben megtartott Műemléki Albizottságok háromnapos országos értekezletén. (Eger városa az isaszegieknek nevezetes történelmi helye. Egykor Rozgonyi Péter egri püspök zálogjogon földesura volt Isaszegnek. Egy másik vonatkozás: 1557-ben a történelmi feljegyzések és a helyi hagyományok szerint Egerbe idéztetett a királyi vizsgálóbiztosok elé a környékbeliekkel meghallgatásra az isaszegi községi bíró. A bujáki vár kapitányai állandóan jogtalan sanyargató és zsaroló követelésekkel zaklatták a népet. Csúfos halállal fenyegették bírónkat, ha megjelenni merészel a királyi vizsgálóbiztosok előtt az isaszegieket is sújtó tényállás jelentésével. Körülményes úton, nagy bátorsággal az isaszegi bíró mégis eljutott Egerbe, ahol megtette terhelő vallomását. A bujáki várkapitányok nem jelentek meg az idézésre. Az egri vár várnagya végül kényszerítette őket a királyi biztosok előtti megjelenésre. Az isaszegi községi és az öregbíró egri útja ekkor eredményes volt a község népe számára. Ezen régi események még jelentősebbé tették számomra az országos értekezletet.)

Az első nap rangos előadásai közt dr. Szentistványi Gyuláné, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának titkára előadásában fontos útmutatást adott, midőn azt mondta: *„Az ember elveszti személyiségét, ha nem gondol múltjára."*

Ez adta az indíttatást, hogy hazatértem után összeírjam Isaszeg őstörténelmének ma már majdnem megsemmisült, feledésbe merülő tárgyi és szellemi műemléki jellegű helyeit, emlékeit és a velük kapcsolatos hagyományokat. Teszem ezt azért, hogy az utánam jövő honismereti és helytörténeti kutatók számára legyen egy fonal, melyet kutatásaikkal tovább gombolyíthatnak.

* *

Isaszegen több helyen fellelhető az egykori Pannon-tenger medrének üledékvonulata, legnagyobb mértékben az 1849-es honvédszobor hegyének lábazata környékén. Néhai Szentiványi Gyula helytörténeti kutatóval e területen megkövesült fatörzsdarabokat, őslények megkövesült csontdarabjait találtuk. Jégkorszak előtti állatfogak, tengeri kagylók, kövesült csigatestek, csonthéjas gyümölcsmagok, repülő óriásgyík koponyacsontjai is előkerültek. A leletek múzeumunk tárlójában megtekinthetők. Isaszeg területén a földben és a felszínen folyamikavics-vonulatok lelhetők, melyek ma már ismeretlen egykori ősfolyamvonulat maradványai lehetnek. A terület érdekessége, hogy a Gödöllőn eredő és az isaszegi forrásoktól felerősödő Rákos-patak a Dunába, az itt eredő Tápió a Tiszába torkollik.

A Bikastó elnevezésű, mintegy 50 katasztrális hold területen kőkori eredetű kőszerszám és különböző korokból származó égetett agyagedény-töredékek kerültek felszínre. Az egykori halásztavat a viharok a hegyek hordalékával feltöltötték. Innen hálónehezítékek kerültek elő. A „pogányok" jóvízű forrásai ma is megvannak. A „Bikas" nevű egykori pogány isten tiszteletére az őstelepülés férfiainak süvegjeikben kellett összehordani azt a háromszög alakú nagy áldozati dombot, mely ma is megvan. Kőszerszámok töredékei és különböző kultikus tárgyak, égetett agyagedény-töredékek kerültek innen múzeumunk kiállítási anyagába. Ezen a területen 1866-ban a vasútvonal építése kettészelte az ősi állattartás egykori teleltetővölgyeit, melyek még azonosíthatók. A hagyomány szerint a terület hegyeiben barlang átjárók voltak. Néhai Szlanyinyár Hajdú Mihály és mások is állították, hogy iskolás korukban — 1910 körül — társaikkal 15 méternyire gyertyavilágítással be tudtak hatolni a hegyekbe. Kérésemre 1941-ben ki is jött a területre a hegyeket megmutatni, de a vélt bejárati helyek már beomlottak, begyepesedtek. Néhai Szentiványi Gyula szerint az agyagos, kötött talajú hegyek alkalmasak lehettek átjárók kiképzésére.

A bikastói őstelepülés helyétől három kilométernyire van az egykori dombokba vájt üreglakásokból álló őstelepülés, melyet az isaszegi hagyomány „Elsüllyedt falu"-nak hitt. Az vezetett a nyomára, hogy a tsz mélyszántást végző ekéje embercsontokból szántott barázdákat. E területről hat darab különböző nagyságú emberkoponyát a Nemzeti Múzeumba vittem 1962-ben. Dr. Patai Pál vezető muzeológus megvizsgálta és korai középkorinak véleményezte őket.

Egykori falu temetőhelye lehetett a terület, mely a Pécel felé haladó műútról az ezredes tanyához vezető betérő út mentén, a

lankás dombon van. Az egykori falu területe a volt Lusztig-tanya dombtetőjének vonulatán lehetett. (A tanya Lusztig Mór isaszegi vegyeskereskedő tulajdona volt 1920-ig.) Néhai Ragács Vince bácsi mondta el 80 éves korában, 1962-ben, ahogy öregjeitől hallotta: Ezen a területen állt két hatalmas ökör nagyságú terméskő. A török idők alatt az isaszegi török sereg parancsnoka számára kőházat építettek, ezért vontatták be a községbe a köveket. Mikor az egyiket széttörték, egy harang esett ki belőle. A ma is élő Balogh József (a Somogyi Béla utcán lakik) mondta-el a következőket: Ő volt Lusztigék utolsó kisbérese. Mikor először ment szántani, mondta neki Lusztig bácsi: „Fiam, ha a lovak szántás közben lesüppednének, kapd el gyorsan az istrángot a hámfáról, hogy ne legyen kár a lovakban." Sokáig nem történt semmi, már el is felejtette az intelmet. Egyszer aztán szántás közben, ahogy a barázdában haladt, maga süppedt le derékig. A lába nagyon süppedős, puha talajt érzett. Sokáig kínlódott, míg kikecmergett a gödörből, a lába és ruhája szürke földes lett. Elmondta még, hogy volt a tanyán egy rózsafa, két ember tudta csak átfogni. Nyaranta Lusztig bácsi a Rákos-patakról hozatott hordóban vizet az öreg rózsafa tövéhez, de aztán mégis kiszáradt. Ottjártunkkor egy nagy elkorhadt diófarönköt találtunk.

Isaszeg határában az öregek szerint volt még egy Fekete falu és egy Szentpálfalva elnevezésű település, de hogy hol voltak, arra már senki sem emlékszik. Ezen helyek egyike viselhette az Elsüllyedt falu nevet. Garam Éva, a Nemzeti Múzeum muzeológusa Isaszegen, 1963-ban a szarmata kurgánoknál leletmentő ásatásokat végzett. Kérésemre kijött a területre, s azt mondta, hogy faluhely lehetett itt a középkorban. Ő is talált korabeli égetett cserépedény-töredékeket a területen. Az innen származó töredékleleteket múzeumunk raktárában őrizzük.

Az 1962—63-as években a Nemzeti Múzeum munkatársai az Állami Erdőgazdaság gépesített fakitermelése miatt leletmentő feltárást és feltérképezést végeztek az isaszegi határban, a locsodi puszta szomszédságában elterülő temetkezési halmoknál. 1950-ben néhai Szentiványi Gyulával 72 egymástól szabályos távolságra lévő temetkezési halmot számoltunk meg. Már csak 26-ot tudtak feltérképezni. Hat nagyobb halmot tártak fel, melyek szarmata kurgánok voltak. A többszörösen kirabolt, feldúlt halmokból töredékleletek, római pénz, egykori háziszőttes vászondarabkák, ember- és állatcsontok kerültek elő. A terület egykori faluhelye a közeli Locsod-puszta tanyáján lehetett. Palotai István kutatásai során kőbalta-roncsot, égetett agyagedény töredéket, a tanya gazdája pedig egy Nagy Sándor idejéből va-

ló aranypénzt talált, melyet a Nemzeti Múzeumnak is bemutatott 1964-ben. A leletet egy numizmatikus megvásárolta.

A Pest megyei Múzeumok Igazgatóságának muzeológusa, Hellebrandt Magdolna 1971-ben leletmentő feltárást végzett Isaszegen Hídvégi István Kossuth Lajos utcai házának kertjében. 1600 éves szarmata település kirabolt temetkezési helyét tárta fel. Érdekes leletet találtak az egyik temetkezési hely 2 méter hosszú, 1 méter széles és 1 méter magas kőrakása alatt: egy férfi csontváz bordái közt elrozsdásodott kés és mellette egy római kori bronzpénz került elő. Elrozsdásodott bronz ruhakapcsok, égetett agyagedények is felszínre kerültek. Ezek múzeumunk kiállítási tárgyai. A csontvázak a raktárban vannak elhelyezve. E területen további feltárások vannak kilátásban. Ezen ősi települési nyomok végighúzódnak a Nagy Sándor utca elejétől a Wesselényi utcáig. Múzeumunk kiállítási tárlójában 40 római kori bronz és ezüst pénz található, melyek Isaszeg különböző területeiről kerültek elő kerti és házépítési munkák során.

A Nemzeti Múzeumban helyeztek el 1896-ban, 1898-ban és 1900-ban bronzkori leleteket Isaszegről. Ez időben egy Ragályi nevű régész végzett Isaszeg területén feltárásokat — néhai Szentiványi Gyula elmondása szerint. 1910-től Stigler Géza isaszegi amatőr régész (a háza a Roham utcában volt) nagy igyekezettel gyűjtött leleteket a leendő isaszegi múzeum számára. 15 éven át járta Isaszeg őstelepülési helyeit. Feltáró kutatásait egyedül végezte — nagyon eredményesen. Kőszerszámok, réz, bronz és vas ősi mezőgazdasági eszközök, 24 darab lándzsa, 3 páncélöltözet, mellvértek, lószerszámveretek, egy szakállas és 34 pisztoly (köztük 10 kovaköves), négy puska, acélsisakok, kétélű és a szabadságharcok idejéből való kardok, sarkantyúk, fejszék, fokosok, kiegyenesített nyakú kaszák stb. kerültek elő. Büszke volt az előkerült régi magyar ezüst pénzeire. Elmondta, hogy azért szorgalmazta a gyűjtést, mert tiltakozása ellenére összegyűjtötték szolgabírói rendeletre Isaszegen a lakosoktól a gödöllői Magyar Kázmér megyei gazdasági felügyelő házának hat helyiségében berendezett járási múzeum számára az isaszegi történelmi leleteket, honvédségi ruhákat, kardokat, puskákat, csákókat, dobot és az osztrák tüzérségtől zsákmányolt rézágyút, melyet az öreg templomban a ravatalozó és koporsóvivő szentmihálylovai mellett tartottak a kisfészerben. (A gödöllői járási múzeum teljes anyaga megsemmisült az 1944. december 12-től beállt front, valamint a múzeum épületének katonai járványkórházzá alakítása miatt.)

Stigler Géza 1940-ben Szentiványi Gyulával együtt meghívott a lakására, ahol áradozó örömmel mutogatta az általa gyűjtött és féltve őrzött nagyon értékes muzeális anyagot, amely akkor már egy múzeum számára elegendő lett volna. 1944. október végén kórházba kellett mennie szemműtétre. Előzőleg a gyűjteményét négy ládába papírba, dobozba csomagoltan leszögezte. A kertjében gödröt ásott és feleségével oda hordták, majd beföldelték a gyűjteményt. Decemberben Isaszegre ért a front. A szomszédok látták, hogy a katonák kiásták a kertben a négy ládát, teherautóra rakták és elszállították. Ezen pótolhatatlan gyűjteménynek az eltűnése nagyon megrendített engem is, de Stigler Gézát még inkább. Felgyógyulása után bánatában elköltözött Isaszegről, hamarosan a házát is eladta.

Néhai Szentiványi Gyula mindig elragadtatással szólt az Isaszeg határában, a Besnyő felőli részen áthaladó erdőségben lévő „Ördögárokról", mely Budáról a Jászság felé halad. 1949-ben 9 darab megkopott római kori bronzpénzt talált itt, melyet átadott a helytörténeti gyűjtemény számára. Ma a múzeum kiállítási anyaga. A terület közelében, Szárító-puszta irányában 60 egyforma méretű összehordott domb egymás mellett sorjázó vonulatát találtuk meg. Szentiványi Gyula és Juhász Vilmos technikus, régészkedő múzeumbarát szerint ezek lovas támadások ellen szolgáltak védelmül régen. E terület közelében lehetett a történelmi feljegyzések által említett Hatvani Mátyás vámszedőhelye a XIII. században — Szentiványi Gyula szerint. Sajnos, az utóbbi évek gépesített fakitermelése a dombokból sokat eltüntetett és az ördögárok vonalát elmosódottabbá tette.

Besnyő felől az isaszegi határhoz érve, a két hegy közti közlekedési utat hívták a középkorban „Buda vaskapujá"-nak, mivel a terület természeti adottságai a közlekedést nagyon megnehezítették. Régi isaszegi térképen szerepel ez az elnevezés. A történelmi feljegyzések szerint ősidőktől Isaszegen haladt át Budáról és Pestről a karbantartott közforgalmi közlekedési földút Valkó—Tura—Hatvan—Miskolc—Kassa irányába. Tulkok vontatta nagykerekű szekereken, lovas őrség kíséretével történt az áruszállítás, könnyebb szekereken, lóvontatással az utazás. A földutak felázott téli kátyuiba faoszlopokat fektettek sorjában, így tették járhatóvá az utakat.

A korabeli utazásokról szól az 1507. április 28-án Budán kelt okmány, melyben II. László király meghagyja a budai káptalannak, hogy idézze meg Rozgonyi Istvánt, az akkori földesurat, mert Isaszegen lakó jobbágyai az ott kocsiján elhaladó nemes Szilassy Mátyást és kíséretét megtámadták, megverték. Az ez

ügyben tartott vizsgálatról nem maradt feljegyzés, ezért megkérdeztem a Szentgyörgy-pusztán lakó 80 éves Kiss Józsi bácsit — aki ott született, gyermekkora óta uradalmi kocsis volt, ősei, is ott éltek már Grassalkovich földesúr óta —, hogy beszéljen a régi kocsis közlekedésről. Elmondtam neki ezen régi okmány tartalmát, melyre az volt a válasza, hogy az eset úgy történhetett, hogy tavaszi napokon az utak még süppedők voltak, a jobbágyok megrakott szekerei gyakran elakadtak, nem tudtak a nemes úr elől mindjárt kitérni, főleg, ha igavonó erősítésért kellett menniök; ezalatt a nemes úr és kísérete vesztegelni kényszerült, gyalázni kezdték a jobbágyokat, akik aztán jól helybenhagyták a nemes urat és kíséretét. Ha türelmesebbek lettek volna, nem történt volna meg a panaszos eset és bizonyára előbb mehettek volna tovább.

Isaszegnek a 13 irányba haladó közlekedési centrum jellege Grassalkovich földesúr ideje alatt szűnt meg, midőn birtoka kormányzóságát Gödöllőre helyezte 1735-ben. Így lett aztán később Gödöllő a járási székhely.

Régen a Budáról és Pestről induló császári és királyi szekérposta első váltó-állomáshelye istállóval, kovácsműhellyel és földesúri vendégfogadóval Isaszegen volt. Bél Mátyás az 1700-as években Bécsben megjelent „Magyarország földrajzában" leírja, hogy Isaszegen az átutazók a nap minden szakában meleg ételt és jó szálláshelyet kaphatnak. Említi, hogy a községben széles új kőhíd épült a Rákos-patakra. Leírja, hogy télen is zavartalan a közlekedés, mert jól karbantartják az utakat.

Isaszegen a Rákos-patakon öt vízimalom működött. Már IV. Béla király 1245-ben a Nyulas-szigeti Premontrei Szent Mihály Egyház perjele kérésére „. . . a Rákos patakon levő két malmot három szolgájával, birtoklásukban megerősíti." (Országos Levéltár. Wenzel. 196.)

Említésre méltó, hogy a Valkó felé vezető földút mentén a valkói szőlőkig jelentős őstelepülési nyomok lelhetők. A Gödöllővel határos „Bónokai" részen a Kisállattenyésztő Állami Gazdaság közelében szintén nagy területű őstelepülés állhatott.

A mártonberki Nyírjesen, az Ezeréves kertnek nevezett területen állt az I. István király fiának, Imrének nyári tartózkodóhelyül létesített „Szörény falu". A királyfi társalkodó személyzete, a királyi vadászok, a királyi regösök és a szomszédos galgavölgyi Ákos monostor szerzetesei részére a király kőből rangos házakat és templomot építtetett. A királyfi nevelésére a monostor egyik apátját rendelte oda. E terület érdekessége ma is a csendes és a hideg völgy. Sok jóvizű forrás és halastó, rózsafaliget és

Európa összes faféleségeit tartalmazó erdő volt itt. Innen a vadátjáróig őstelepülések nyomai lelhetők, ősi égetett agyagedény töredékekkel.

Isaszegi öreg erdészek elmondása szerint a terület mindig híres, nagyvadakban gazdag királyi vadászterület volt. (Adami János, Smukk József, Medrecky Nándor). Az öreg fák nyomait 1932-ben termeltette ki az erdőgazdaság. Most fiatal tölgyes erdő van a helyükön. Az erdőrész összefügg a szomszédos községek erdeivel, melyek Árpád-házi királyaink vadászó birtokai voltak. Az Országos Levéltárban van az eredetije annak az okmánynak, melyben IV. László király Isaszeg (Ilsuazig) birtokot több szomszédos hellyel végrendeletileg feleségére hagyta 1275-ben. A későbbi oklevelek szerint Zsigmond király rendeletére 1400. július 4-én zálogjogon bevezették Domoszlói István lányát Isaszegh Pest megyében lévő birtokrészeibe. Majd új adomány címén Domoszlói Mihály fiát, Lászlót, érdemei elismeréséül megerősítik 1415. május 1-én a Pest megyében lévő Isaszeg (Erswazegh) birtokában. 1430. június 7-én Zsigmond király zálogjogon Rozgonyi Péter egri püspök számára Pest megyében Iswazegh és környéke birtoklásába beiktatási engedélyt ad. Ekkor kerül Isaszeg és környéke több mint 100 évre a híres Rozgonyi család tagjainak a birtokába, akiknek ezenkívül még hatalmas birtokaik és váraik voltak az ország különböző részein. Birtokaik fiatal jobbágyaiból hadsereget tartottak. A Rozgonyiak biztosították Mátyás király Budára érkezését Csehországból. A hagyomány szerint ekkor több isaszegi jobbágylegény szolgált a Rozgonyiak seregében, mert az isaszegiek jó katona hírében álltak.

Mátyás királynak kedves vadászó területe volt az erdőrengeteg, melyben csordákban tenyésztek a bölények. Mátyásnak a vadászatokon volt alkalma, hogy a néppel is elbeszélgessen. Így tudta meg, hogy a királyi hadseregben is szolgálnak isaszegiek. De azt is megtudta, hogy a Rozgonyiak a birtokaik dolgozóival kegyetlenkednek és erőszakoskodnak, meg is botoztatják a jobbágyokat. Mátyás vadászatairól kedves hagyományokat őrzött meg az isaszegi lakosság, melyek a múzeum adattárában vannak leírva. Az Országos Levéltár egyik okmánya szerint 1467. február 22-én Budán Mátyás király rendeletet bocsátott ki, melyben meghagyta, hogy a Rozgonyiak az Isaszegen és környékén lévő birtokaikon élő jobbágyok felett ne ítélkezzenek, hanem személyes bírósága alá vonja az ott lakókat.

1519. november 30-án II. Lajos király előtt Báthori István országnádor és Rozgonyi kölcsönösen örökösül fogadták egymást. A Báthoriakat az elhunyt Rozgonyi birtokaiba 1523-ban iktatta

be a székesfehérvári konvent. Így lett Isaszegnek és környékének birtokosa a nagyhatalmú Báthori István országnádor. Ekkor még gondozottan álltak az egykori Szörény falu kőházai, melyek a gyakori királyi vadászatokra érkező vendégsereg szálláshelyei voltak. Az Országos Levéltár őrzi azt az eredeti levelet, melyet 1523. június 20-án Boldogfalváról keltezett Báthori István, melyben felhívta Kapy László bujáki várnagyot, hogy az ottani jobbágyok taksája felét engedje el. Közölte vele továbbá, hogy másnap Budára akar menni, aznap Irsazeghen ebédel, a várat jól bezárván siessen ő is utána.

A Budai Nagy Antal felkelésének támogatására érkező cseh huszita seregnek ezen a területen volt a szálláshelye 1420 után. Galgóczy történész leírja, hogy egy alkalommal a besnyői barátok meg akarták zavarni ezeket, majd másnap a husziták támadták meg a besnyőieket és nagy rombolást okoztak. 1950-ben özv. Őri Károlyné, ezen a területen kapálás közben XV. századbeli magyar aranypénzt talált.

Isaszeg már 1527-ben török uralom alá került. 1542 tavaszán a törökök Pest környékén 40 000 Törökországból hozott emberüket telepítették le. Isaszegre is sokat telepítettek közülük. Ezért a helyi lakosság kénytelen volt beköltözni Szörényfalu házaiba. (Az ott lakók — még a szerzetesrend tagjai is — Nógrádba menekültek a török elől.) Voltak családok, amelyek az erdei hegyek szakadékaiba vájt barlangokba és dolinákba költöztek állataikkal együtt. Klincsek Istvánné, Bárány Mihályné volt Klapka utcai lakosok el tudták énekelni, ahogy öregjeiktől hallották azt a kegyes éneket, melyet az új helyükre települt isaszegiek az ottani templomban énekeltek. Arról is hallottak, hogy ott magyarul imádkoztak és énekeltek, magyarul tartották a szentbeszédet is. Néhai Ecseri Pál és az öreg Paróczai bácsi, volt Templom utcai lakosok elmondták, ahogy öregjeiktől hallották, hogy mikor az 1570-es évek körül a lengyelek királya a magyarok segítségére jött a törökök ellen, e terület erdeiben táborozott a lengyel sereg. Azonban a törökök elhagyták Isaszeget, sőt még a környékét is és így nem került sor lengyel—török harcra. Egy hónap múlva a lengyelek visszatértek hazájukba. 11 darab, abból az időből származó lengyel ezüst pénz került elő e területről, melyek múzeumunk kiállítási anyagai.

Báthori István Isaszegnek is földesura volt, seregével többször rémületbe ejtette a törököket gyakori váratlan rajtaütéseivel. Egyszer 200 kocsi zsákmányt és 2000 törököt szállított tokaji birtokára. Forgách Simon felvidéki magyar hadvezér Tura és Isaszeg közt lefolyt győztes csatája után 1594-ben eltűntek a törökök a vidékről. A csata után a magyar seregek is tovább vonultak. Majd a törökök megerősítve újra elözönlötték Isaszeget. A helyi lakosságot megbízhatatlanoknak nyilvánították. Az itt lakó 12 éven felüli fiúgyerekeket és a férfiakat a török katonák nagy hirtelenséggel összefogták és rabszíjra fűzve Törökországba hurcolták mezőgazdasági munkára. Az asszonyokat gyermekeikkel együtt a templomba hajtották. Az öreg isaszegiek elmondása szerint a templom harangját a török katonák rángatva húzgálták, mivel nem ismerték a harangozás módját. A harangok riasztóan, szinte jajgatva kiáltoztak. Az asszonyokat gyorsan hajtották, és kiabálták nekik, hogy „Menni, menni, imádkoznyi az emberetekért!" — némelyik török már tudott magyarul is. A templom ajtaját és ablakait a török katonák az erdőből vágott oszlopokkal kivülről eltorlaszolták. A bezártak ott pusztultak éhen. 1932-ben az erdőgazdaság ezen a területen fakitermelést végeztetett, utána felszántották a földet. Embercsontokból szántott barázdát az eke. Sok kicsi koponya volt a hiteles vádló, ezek bizonyították, hogy igaz lehetett a történet, melyet a fonóesteken a nagymamák könnyező szemmel mondtak el.

A templom és a kőházak elnéptelenedtek, elromosodtak. Az 1700-as esztendőkben a váci püspök a galgahévízieknek adta e terület ősi épületeit lebontásra, saját templomuk felépítéséhez. 250 kocsi kitermelt követ és téglát szállítottak innen el az erdei utakon. A bontott falakból új házak fundamentumaihoz az isaszegiek, de még a dányiak is vittek. 1950-ben még épületek fundamentumai és beomlott pincék falai látszottak, de ezek is megsemmisültek. Ezt látva az isaszegi Műemléki Bizottság tagsága, társadalmi munkát hirdetett. 1963-ban és 64-ben a helyszínre szállított mészből, cementből, vízből és az ott még fellelhető egykori épületek köveiből egy emlékeztető építményt raktak egybe, melybe egyik lelkes isaszegi fiatal márványlapra véste a hely történetét. Ez a kőrakás emlékeztet Árpád-házi királyaink egykori rangos találkozó- és kedves pihenőhelyére, valamint községünk lakosságának a török idők alatt átélt embertelen szenvedéseire.

Isaszeg egyik nevezetes emlékhelye a közeli „Géza-tető" magaslat, melyet Géza király idejétől neveznek így. 1918-ig rangos királyi vadászkastély állt itt. 1949-ben a Földtani Intézet munkatársai földgázgyűjtő katlant észlelték e helyen.

A török időkből maradt fenn két legenda, melyeket fonóesteken a Veron és Kata nénék adtak elő érdekfeszítő, meggyőző, kutatásra serkentő bizonyossággal a Tusák- és Csingér-árokról, melyekbe egy-egy kocsi kincstári aranypénzt ástak el. A történet

szerint a törökök Budára vonulása előtt Lehoczki Ádám Budán szolgáló isaszegi trénkatona egyik vecsési trénkatona társával azt a parancsot kapta, hogy kocsijukon szállítsanak ládákba csomagolt kincstári aranypénzt Isaszegre és azt ássák el jellegzetes helyen. Ezt a helyet választották. Miután a parancsot teljesítették, visszatértek jelentéstételre. Mindkettőjüket a katonai spitálba vitték, ahol megvakították őket, hogy ne tudtják megmutatni a rejtekhelyet. Felgyógyulásuk után kaptak egy zacskó ezüst pénzt, hogy életük végéig biztosítva legyen a megélhetésük. Lehoczki hazatérése után kivezettette magát a helyszínre, ott lépésekkel többször megpróbálta megállapítani a gödör helyét, de eredménytelenül. Ugyanez a legenda Vecsésen is él, mert ott meg a vecsési trénkatona mondta el, hogy mért vakították meg.

A legenda szerint a másik aranyrejtő hely Isaszegen a Középső-hegy. Itt volt a törököknek a hadisarcot begyűjtő nagy pincéjük. Kikövezett kútjuk is volt itt. A község is csináltatott később ide egy kutat a jószágok itatására. Mindkét kút bedőlt gödre megvan a hegy völgyében. A törökök sátrakban laktak. Amikor hirtelen el kellett hagyniok Magyarországot, nem tudták elszállítani a pincébe rejtett 12 fakád aranyat, ezért a pince bejáratát elföldelték. A bejárat a hegynek azon a részén volt, ahová Szent Mihály napján a felkelő nap odaveti első sugarát. Sok százan keresték, kutatták már az egykori bejáratot, de eredménytelenül. Az utóbbi években még kijártak e helyre ismert isaszegi emberek, Széman János tehenész, Lázár Péter MÁV-nyugdíjas és Szlanyinár Hajdú Mihály, akik 60—80 cm mélyre leástak. De nem találták meg az állítólagos bejáratot, mert bár előző nap kimentek a területre, mindig ködös vagy borult volt az ég. Hajdú Mihály talált négy halpikkely nagyságú ezüst török pénzt. Kettőt átadott Szentiványi Gyulának, aki a helytörténeti gyűjtemény számára tovább adta. Múzeumunk őrzi a két kis akcsét. A történelmi feljegyzések szerint Isaszegtől, a Rákos-pataktól átnyúlt Kerepesre is az egykori Ökörd falu, amely a nyulak-szigeti premontrei rend tulajdona volt. A tatárdúlás alatt elpusztult. IV. Béla király intézkedést hozott a nyulak-szigeti rendház birtokba helyezésére, de soha sem lett többé az övéké. A terület a török idők után Grassalkovich-birtok lett, majd a királyi koronauradalom Ökörpuszta, Ökörteleki major elnevezéssel használta. E területről gabonaőrlő kövek kerültek múzeumunkba.

A főváros régi térképein a Hungária úttól a Kerepesi műúton át, a kőbányai mezőgazdasági vásár mellett húzódott ősidők óta

az isaszegi útnak nevezett műút. Az utóbbi esztendőkben a főváros más nevet adott az útnak.

Szentiványi Gyula szerint gazdag történelmi emlékeket rejtő hely a hercegáliai Kis- és Nagysuszter-hegy előtti magaslat, az egykori Szentgyörgy teleke, falu, amely négy kilométernyire van a szentgyörgypusztai majortól. Egykori római castrum és sáncárok volt itt, a birodalmi limesvonal Szada—Isaszeg—Vecsés vonalában húzódott. Az isaszegiek Podkontalnyi Cesztának nevezték az odavezető utat. Szentiványi Gyula és Bazsik Béla több római kori bronzpénzt lelt itt. Kiszelné Csernák Mária 1200-ból származó homorú veretű magyar bronzpénzt és későbbi magyar pénzeket talált 1909-ben, mikor az erdőgazdaság fenyőfa csemetekertet létesített e területen. Elmondta, hogy a földmunkálatoknál gyönyörű fekete égetett agyagedényeket, bronz szerszámokat és különböző korú kis ezüst pénzeket találtak a dolgozók, melyeket le kellett adniok a munkálatokat vezető Ondrik nevű erdésznek. Ugyanitt a hegybe vezető égetett agyagcsöveket ástak ki.

1735-ig fennállt kegytárgyaival együtt a kis templom, melyet remetéskedő papok gondoztak. Az épületek elromosodtak. Ecseri Pál, akinek ősei Isaszegen községi bírók voltak, elmondta, hogy dédnagyapjától hallotta, hogy itt egy bedőlt pincét ástak ki és egy elkorhadt dongájú hordóban megkocsonyásodott bort találtak 1898-ban. Az erdőgazdaság a templom romját elbontatta és erdészházat építtetett a kövekből. Lándzsák és különféle nyílhegyek kerültek a területről múzeumunkba.

Az öreg templomtól Pécel irányába az első hegy a Várhegy. Régi térképeken is feltüntették. Az öregek szerint Vérvárnak, a Buda utcából odavezető utat pedig Fekete utcának nevezték. A Várhegyről lankás út vezet a Kőhegyre. A várak építését megelőző időkben Buda védelmére szolgáló őrhelyet, Kőpalánkot létesítettek a Várhegyen. Hatalmas terméskövekből állították össze a 3 m hosszú, 3 m magas palánkot. A köveket a szomszédos Kőhegyről hengergették oda. Egykori bővizű, most is szivárgó forrás még megvan a hegyen. A kőpalánk köveit később a törökök legurították a Várhegy árkába. A honvédség segítségével 4 hatalmas követ bontottunk ki innen és emelődaru segítségével teherautóval beszállítottuk a múzeum kertjébe. A korabeli megmunkálás nyomait még magukon viselik. A Kálvária-hegy oldaláról felvezető út készítésénél bukkant elő egy súlyos terméskő hasáb, az egykori „szégyenkő". Múzeumkertünkben állítottuk fel a nevezetes népi ítéletvégrehajtás emlékét. A Kálvária-hegyen állt az ősi hagyomány szerint a keresztjáró napok fage-

rendákból ácsolt 13 keresztje, melyek az 1944-es harcok áldozatai lettek.

I. István király úgy rendelkezett, hogy minden 10 falu építsen egy templomot. Egy másik rendelete szerint ahová besenyők telepedtek, szintén kellett templomot építeni a kereszténnyé tételükre. Isaszegen és környékén volt besenyő betelepítés. A kettős királyi rendeletre feltehetően először fából épült egy templom, majd ennek helyére kerültek a későbbi kőtemplomok. Az isaszegi öregtemplomnak az Országos Műemléki Felügyelőség által végeztetett feltárásánál 1970-ben előkerült két ősi épület fundamentuma: egy körtemplomnak és egy négyszögletű épületnek az alapja. E szerint Pest megye ősi épületmaradványait őrzi maga alatt öregtemplomunk, melynek ősét egykor körös-körül kőből épített várfal övezett. Az öreg templom falába van beütve községünknek az Adriai tengerszint feletti magassága, a 300 métert túlhaladó jelzés.

Az alábbiakban az Isaszeg területén lezajlott jelentősebb csatákat ismertetem. Isaszeg természeti adottságai miatt gyakran vált csatatérré. A római birodalom korában sűrűn ismétlődtek itt a jazigokkal és szarmatákkal vívott harcok. A honfoglalás idején Árpád vezér maga vette birtokába e területet a Rákos-patak forrásáig. Jelentős számú szarmata őslakosságot talált itt. I. István király az ország központjának védelmére besenyőket telepített az Isaszegtől Hatvanig húzódó területre. A csehektől megvásárolt lengyel hadifoglyokat királyi birtokain telepítette le. Isaszeg és környéke az Árpád-házi királyok birtoka volt. Így kerültek először Isaszegre lengyelek, akik szervesen összeolvadtak az itteni lakosokkal.

I. Géza király a szomszédos Kerepes és Mogyoród közt győzte le 1074-ben Salamont. Salamon királynak községünk területe volt a sereggyűjtő helye. A hagyomány szerint a csata után Salamon itt bújdosott egy ideig, majd öreg korában e vidéken remetéskedett.

1091-ben, mikor a magyar király Bécs ellen hadakozott, délről a görögök betörtek hazánkba. Az itteni őrhely katonái és a lakosság úgy elűzte őket, hogy el is hagyták az országot.

1241 márciusában tatár seregek rohantak végig az országon. A felvidéki bolondóci vár ispánja a tatárok elől menekülve Isaszegen táborozott le, és a helyi férfilakossággal együtt megütköztek a tatárokkal. Körülbelül 500 tatárt elszakítottak a főseregtől és lekaszabolták őket. Azóta „tatárhányások"-nak hívják az isaszegiek ezt a területet. Két tatár koponyát is őriz a múzeumunk. A történelem szerint a tatárok elleni egyetlen győztes csata a Rákos-patak mentén volt.

1265 húsvétja előtt IV. Béla és fia, V. István erdélyi fejedelem tíz-tízezer fős seregei az isaszegi katonapallag mezején ütköztek meg. A fiatal király győzelmével végződött a nagy csata, melyet Gárdonyi Géza az Isten rabjai című regényében részletesen leír. Ezen időből egy kétélű kardroncsot őriz múzeumunk. A megkötött békeszerződésbe V. István belevetette, hogy ezentúl a jobbágyság az egész ország területén szabadon költözhet. Ez volt a magyar nép számára az első szabadságjog. Az okmány eredetije Rómában van a pápai irattárban.

1425-ben a Budai Nagy Antal-féle parasztháború segítségére jövő cseh huszita vezérnek, Giskrának a serege Isaszegen táborozott. A feljegyzések szerint háborúskodás is volt ezen a területen.

1514-ben Dózsa György Lőrinc kapitánya többször gyűjtött itt sereget. A felkelőket a bukás után Isaszegig üldözték. A hagyomány szerint Dózsa vesztes katonáit elfogták, levágták a fülüket és orrukat, úgy engedték el őket. Az isaszegiek több száz ilyen megcsonkítottat fogadtak be, farkasalma gyógyfű főzetével borogatták sebeiket, melyek így hamarosan behegedtek.

1920-ban Kriesch Aladár gödöllői festőművész a tervezett Dózsa-kompozíciójához Isaszegen készített tanulmányrajzokat, melyeknek egyike múzeumunk kiállítási anyaga. A színes rajz Lőrinc kapitányt piros kendőt lobogtatva ábrázolja, midőn a sereg lovasait gyülekezőre hívja az öreg templom melletti térre. Szemben látható a Várhegy képzeletbeli kőpalánkja. Özv. Derkovits Gyuláné Isaszegre írt levelében leírja, hogy a Dózsa-sorozat alkotása előtt férjével együtt gyalog járták be e területet is a Dózsa-seregek nyomán.

1530-tól Báthori István, majd Forgách Simon magyar hadvezér seregei vívtak itt jelentős sikeres csatákat a törökök ellen.

1690-ben, a török idők után községünk teljesen benépesült. Később gyakran tartózkodtak osztrák seregek Isaszegen, akiknek az volt a feladatuk, hogy biztosítsák a közutak forgalmát és a közbiztonságot, valamint hogy a környékbeli községekből behajtsák az adókat. Községünk lakossága sok zaklatásnak volt részese annak ellenére, hogy az új földesúr az osztrákok előtt is nagy tekintélyű budai várkapitány, Werlain Ferenc volt.

1703-ban a lakosság nagy örömmel fogadta Rákóczi felhívását, noha a földesúr soroksári svábokat, nyitrai szlovákokat, tiroli és steier erdészeket és vadászokat telepített be. Ezenkívül betelepült tíz zsidó kereskedő család is.

1703 őszén néhány napig nagy létszámú kuruc sereg időzött a községben. Ezután hol osztrákok, hol kurucok táboroztak, vagy vonultak át gyakran Isaszegen. A kurucokat a lakosság mindig szeretettel fogadta. Soha nem volt ellenük panasz, mert nagyon fegyelmezetten viselkedtek, ezért a lakosság őszintén kívánta győzelmüket. Ellenben az osztrák katonák ittlétük alatt állandóan zaklatták a lakosokat, amiért azok leírhatatlanul gyűlölték őket. 1710. március 10-én éjjel 306 kuruc váratlan, meglepetésszerű rajtaütéssel világgá zavart több mint 600 osztrákot. Ezek után évekig nem települt Isaszegre osztrák sereg.

Werlain földesúr iskolát építtetett a községnek. 1730-ra már báró Kurz lett az új földesúr, akitől Grassalkovich szerezte meg később Isaszeget és környékét. Grassalkovich korszerű mezőgazdasági munkálatokat indított el. 40 lengyel családot telepített községünkbe. Utódaik közül ma is élnek lengyel vezetéknevűek. Isaszeg elemi iskoláját a községi elöljáróság tartotta fenn, de a földesúr is támogatta.

1848-ban Kossuth hívó szavára Isaszeg lakosságából 220 nemzetőr jelentkezett, kiknek egyenruháját, fegyverzetét az akkori községi elöljáróság szerezte be. A lakosság kétheti élelmet biztosított számukra, úgy vonultak a község szekerein Pestre. Az akkori sajtó Isaszeg népét példaképpen állította az ország elé. 1849. április 6-án az osztrák sereg már 10 napja a Paphegyen táborozott. A magyar honvédsereg még az előző napok győztes csatáit (Hatvan, Tápióbicske) sem pihente ki, de már egyremásra küldte előre felderítő járőreit. Így jutott tudomásomra, hogy Isaszegen osztrák sereg táborozik. Emberfeletti hősiességgel küzdöttek. A 26 000 magyar közt harcolt három lengyel önkéntes csoport és Rózsa Sándor száz tagú szabadlegény egysége, Az osztrák sereg a harc közben kapott erősítésekkel együtt 40 000 főnyi lehetett. Kossuth Lajos Kókáról figyelte a harc zaját, s aznap délután 6 órakor már Isaszegen volt. Az éjszakát a hadvezérekkel töltötte, tanácskoztak. Másnap hajnalra Gödöllőn voltak a kastélyban. A csata 125. évfordulójára egy 50 oldalas kiadvány jelent meg, amely még kapható múzeumunkban. A csata lefolyásával kapcsolatos, eddig még nem ismertetett történetek teszik érdekessé a könyvet.

A honvédsírok kőemlékei a katonapallagon és Szentgyörgypusztán állnak. A csata emlékére felállított szobor az első magyar honvédet, a zászlótartót ábrázolja korabeli öltözékben, hazai terméskőből kifaragva. Azon a helyen áll, ahol az osztrákok 24 ágyúval lesték lövésre készen a magyarok érkezését. Ezt a tüzérségi állást 10 perc alatt szétverték a völgyből induló

honvédrohammal. Az ágyukat elfoglalták és a harcok alatt az osztrákok ellen használták.

A hegyről letekintve látható az egykori táblabíró, Végh József háza. Itt lakott később nyaranta özv. Damjanich Jánosné. Egyszer az isaszegi asszonyok megjegyezték: „Kegyelmes asszonyunkat sohasem látjuk a templomban. „Damjanichné a hegyen álló honvédszoborra mutatott és azt mondta: „Lelkeim, ott van az én oltárom, oda megyek én fel minden reggel 7 órakor, ott imádkozom." Ebben az időben a szobor gondozott rózsabokrokkal volt körülültetve.

Kossuth és Petőfi isaszegi tartózkodásának, valamint a lengyel légiók hősi helytállásának és az elesettek emlékére márvány emléktáblák vannak községünkben. Áll még az öreg vadgesztenyefa Baradlay Richárd és Palvicz Ottó párbaja helyén, ahová az osztrák tisztet és Baradlay öreg huszárját, Pált temették. A honvédsereg tüzérségi állomáshelyénél is van emléktábla.

Említésre méltó, hogy Isaszegen ősidőktől kezdve voltak földbe ásott, kiégetett oldalú gabonatárolók, 1939-ben Szentiványi Gyula a Templom utcában a Strizs-ház előtti térségben, az akkor beomlott gabonatároló kibontott fenekén hat maroknyi megkövesült búzaszemet talált. Helytörténeti gyűjteményünknek adta, egy részük ma is látható a kiállításon. Ebből a leletből a Mezőgazdasági Múzeumnak is juttattunk, ahol beható tanulmányozás után a világ legősibb búzafajtájának nyilvánították. A gabonatárló vermeket az 1800-as években még használták, szinte minden család ide rejtette az átvonuló katonaság elől az élelmiszerkészletét. Több ilyen üres verem dőlt be az utóbbi esztendőkben is.

Az isaszegi tőzegkitermelő terület a vasút építése előtt (1864) melegvíz-felpárolgásos ősnádas volt, ahol ma már ritka nagy madarak, darvak, gémek, szárcsák, vadludak, récék fészkeltek. Herman Ottó sokszor végzett ezen a területen madártani megfigyeléseket.

Ulbrich Ede 1900-tól rovartani megfigyeléseket folytatott Isaszegen. 1914-ben fejezte be a területen talált 2800 lepkeféleség begyűjtését, melyről nyomtatásban tanulmánya jelent meg.

Amikor 1904-ben felépült a valkói és a dányi út sarkára a több évszázados községháza helyére az emeletes állami elemi iskola, a közelében lévő 20 éves gémeskútról favedrekben hordták az emeletre a tanulók az ivóvizet. Az iskolába járó ifjúságnak nagy öröme telt az iskola melletti iparvágányon elhaladó, kis vagonokban faszenet és ölfát szállító, nagyokat sikító Muki-gőzös-

ben, melynek üzemeltetése 1920-ban megszűnt, pályáját is elbontották.
Az első világháború idején az e célra épített katonai barakkokban, a gödöllői út kisfenyveseinél volt az állandó állomáshelye a honvédségi tisztképző zászlóaljaknak. Külön alakulatként működött a honvédségi kutyatelep. A háborús felderítések és egyes különleges szolgáltatások ellátására farkaskutyákat idomítottak. Ezt a telepet a háború után néhány évig még fenntartották rendőrkutyák képzésére.
Az öreg isaszegiek szerint a Kálvária-hegy sűrű erdőségében régen sok volt a remetekunyhó. A hazai politikai élet kegyvesztettei itt biztos rejtekhelyet találtak.
A Templom utcában 1922-ig megvoltak a török idők négy nagy hadisarc-begyűjtő pincéje beomlott boltozatai. A községi elöljáróság kitermeltette a téglát és a volt pincéket betöltötték földdel. A hagyomány szerint olyan nagy pincék voltak ezek, hogy ökrös szekérrel meg lehetett fordulni bennük.
Községünkben 1919 áprilisában közös összefogással, sok társadalmi munkával felépítették a környék egyetlen Általános Fogyasztási Szövetkezetének székházát, amely május 1-re már bő árukészlettel üzemelt is. 1928-ban bontották le a két nagy utcai kirakatát és a bejárati ajtaját. A kirakat egyik kerete a mostani ÁFÉSZ—KERAVILL-üzlet kirakata. Az egykori munkásszövetkezeti házat egészségházzá alakították át, még most is ezt a célt szolgálja.
Még tovább lehetne sorolni községünk érdemes, nevezetes helyeit. Isaszeg 54 nevezetes helyének kataszteri térképe múzeumunkban ki van állítva, érdemes legalább egyszer elolvasni azokat.
Az első világháborúban feltűnően sok isaszegi lelte halálát. Emlékükre Medgyessy Ferenc szobrászművész által tervezett műkő emlékmű áll a község főterén. A szobor magyar honvédet ábrázol.
1919. augusztus 3-án a Tanácsköztársaság egyik utolsó önkéntes katonai akciójának küzdőtere volt községünk topolyosi része. A Tanácsköztársaság letiprására érkező 2000 főnyi lovashadosztály továbbhaladását egy napig feltartóztatta 70 magyar vöröskatona. Életükkel fizettek érte. Holttesteiken keresztül gázoltak tovább az ellenforradalmárok egész Magyarországra.
1944. december 12-én déli 12 órára vonultak be Isaszegre az akkori Templom, a mai Bajcsy-Zsilinszky utca 25. számú házig a felszabadító román népi hadsereg katonái. Előzőleg 10 hétig állt a front Isaszegen. A Kálvária és a Paphegy volt az isaszegiek szálláshelye. A lakosság hegybevájt üregekbe rejtőzött a gyakori heves éjjeli bombázások elől. Több lakóház teljesen megsemmisült. A német seregek 1944 szeptemberétől tartózkodtak Isaszegen. Ezalatt lerombolták a házak utcai és udvari kerítéseit tankjaikkal. A lakóházak ablakai betörtek a légnyomástól. Az emeletes iskola, a községháza, a Bajcsy-Zsilinszky út 25. számú ház tetőzete falai, a zsidó templom, a Langhammerház a sok belövéstől megsérült. A németek felrobbantották a vasútállomást és a vasúti pályát Hatvantól Rákosig a hidakkal együtt. A posta és a telefonhálózati áramerősítő épülete is erre a sorsra jutott. Az épülő új katolikus templomot, melynek akkor már a falai és a tetőzete készen voltak, lőszerraktárnak használták a németek. 200 vagon tüzérségi lőszerük volt ott felhalmozva. Mikor a németek elhagyták a községet, a lőszert nem tudták elszállítani, ezért hegyi állásaikból robbantó szerkezetet helyeztek az új templom alá, hogy alkalmas pillanatban felrobbanthassák azt. Az Isaszegen sebesülten visszamaradt Szabó Lajos tizedes gyalog indult érdi otthonába. A templom mellett haladva látta a friss földhányást, kezével megkotorta, észre vette a vezetékek szálait. Tisztában volt az aláaknázás tényével és a várható következményekkel, ezért 8 méternyit kivágott a vezetékből. Ezzel szinte az egész község lakosságát megmentette a borzalmas pusztulástól.
Az Isaszegről 1944-ben elhurcolt zsidók neveit a zsidó temetőben álló beton emlékművön olvashatjuk. Itt áll a községünk fejlődésén munkálkodó nevezetesebb polgárok márványsíremléke is.
1945 újévére községünkben egyetlen igavonó és egyetlen házi állat sem maradt. Kevés ház és kevés család volt, amely nem szenvedett háborús kárt. Kétszáznál több békés polgár lelte halálát a háború idején.

Alig telt el néhány esztendő a felszabadulás után, községünk addig soha nem képzelt ütemben kezdett fejlődni gazdasági és kulturális téren egyaránt. Isaszeg népe is részt vett a felszabadulás utáni új honfoglalásban. Korszerű, kényelmes új lakóházak épültek, új utcák nyíltak, új községrészek alakultak, emeletes nagy iskola és kisegítő iskola létesült. Két új templom is épült. A közjólétet előmozdító számos új létesítmény és intézmény áll a lakosság szolgálatára.

1974 tavaszán a Pest megyei Forradalmi Ifjúsági Napok záró ünnepségére 15 000 főt meghaladó KISZ-fiatal sereglett Isaszegre, a magyar nép szabadságáért folytatott számos csata szín-

terére. Az 1849-es honvédszoborhoz vezető út mentére hatalmas terméskövet állítottak a nagy nap emlékére.

— — — — — — — — — — — — — —

Az isaszegi emlékhelyek közé sorolhatjuk még Kossuth Lajos és Petőfi Sándor isaszegi tartózkodása emlékére állított márvány emléktáblát is.
Az egykori Szörény falu I. István korában létesített kőépületeinek néhány faragott töredéke a református templomnál látható.
Az 1849-ben itt harcoló lengyel légiók emlékére a tanácsháza falán, a csatában elesett lengyel harcosok emlékére a református templomnál márvány emléktáblák állnak.
A katonapallagi honvédsíroknál a névtelen lengyel kapitány bazaltkőből készült emlékműve áll. Harsányi Bálintnak, aki 1848-ban közreműködött Lenkey huszárainak a hazahozatalában, és aki az isaszegi csatában hősi halált halt, a Múzeumbarátok Körének tagsága új síremléket állíttatott.
Isaszeg kulturális előrehaladásának fokmérője, hogy 1950-ben kultúrháza, 1967-ben helytörténeti múzeuma és helytörténeti adattára létesült.

Szathmáry Zoltán

„PETŐFI ÚTJAI ISASZEGEN"

Történeteket, hagyományt őrzök Petőfi Sándorról. Családtagok kapcsolatát a költővel és annak barátaival: Prielle Kornéliával, Bem tábornokkal, Teleki Sándor ezredessel, Szijártó Antal honvédőrnaggyal, Bem egyik hadsegédével, és még sok katonabajtársával.
Az elmúlt évtizedben több alkalommal bejártam azt az utat Nagybánya és Koltó között, ahol Petőfi lovagolni tanult, ahol a „négyes kocsissal" utazott a postáért. Pihentem a koltói kastély kertjében a somfa alatt, a kőasztal mellett, melyen megszületett a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse: „Szeptember végén." Azóta őrzöm lakásom díszeként a somfa bekeretezett leveleit, melyekből egy kis ág néhány levelét adtam emlékül az isaszegi Falumúzeum gyűjteményének. Ez a gyűjtemény nem csupán tárgyak sokasága, hanem irodalomtörténetünk szellemi értékének, a hagyományok összegyűjtött adatainak — bár még nem rendezett — de gazdag tárháza.
A Falumúzeum vezetőjét, Szathmáry Zoltánt illeti elsősorban az érdem, hogy egy hosszú élet szorgos munkájával nem hagyta veszni a hagyományokat, hanem jegyezgette, papírra vetette az apró történeteket, gyűjtögette az öregek beszédét, emlékeit, melyek szinte megkövetelik, hogy ne maradjanak a jobb sorsot és elhelyezést érdemlő kis múzeum nyirkos falai között. Ezek a hagyományok a költő isaszegi útjának emlékei. S Petőfi szelleme és emléke napfényt kíván!
A sors különös játéka folytán a forradalmi hagyományok utáni érdeklődés hozott össze Isaszeg történetének lelkes kutatóival. Lélekben kissé már magam is isaszegi lettem, hiszen a község történelmébe zászlóaljával honvédszázados dédapám is beírta szerényen a nevét. Folytatódott a hagyomány azzal, hogy nagyapám Petőfi fia után kapta a Zoltán keresztnevet. Legidősebb lányát, dédanyám barátnője — a Petőfi emléket őrző híres színésznő — Prielle Kornélia nevére kereszteltette.

Nagyapám a Petőfi-kultusz lelkes ápolója volt Máramarossziget-en. Itt a múlt század utolsó negyedében tanártársaival és a jogászokkal „Szabad Lyceum"-ot szerveztek az iparmunkások vasárnapi oktatására, s ennek titkári tisztét töltötte be évtizedeken át. Előadásain több alkalommal Petőfi népdalait ismertette, s a legismertebb megzenésített dalaiból többet hegedűjén el is játszott hallgatóinak.
Néhány Petőfi-kötetet őrzök; a legkorábbit 1877-ből. A legkedvesebb azonban az 1901. évi kiadás, melynek a nyomdából kikerült első példányát ajándékozta nagyapám édesapámnak, ezzel az ajánlással: „Első példány!"
Ferkó fiamnak vettem, édesapjára és a magyar irodalomra való hálás emlékül.
És ha ezt így megőrzi, nem vesz kárba e szép kiadás!
M. Sziget. 901 XI. 7. Kovássy Zoltán sk. tkp. igazgató."
Sorait én is olyan örökségnek és iránymutatásnak tekintem, mely egyben magyarázatot ad arra, miért tértem ki elöljáróban a családi hagyományokra, és miért tartom megtisztelő feladatnak, hogy Petőfi életének isaszegi epizódjait, a község legszebb irodalmi hagyományait a feledéstől megóvjam és közkincsé tegyem.

PETŐFI ISASZEGI KRÓNIKÁSA

A gyermekkori élmények egy életre kihatóan befolyásolhatják, sőt gyakran meghatározzák felnőtt korunk lépéseit. Ilyen kezdő lépés volt Szathmáry Zoltán életében az a pillanat, amikor tudatossá vált benne a Petőfi isaszegi útjainak emlékét őrző hagyományok felkutatása, a bizonyítékok összegyűjtése, hogy a régi krónikások önkéntes utódaként megőrizze számunkra mindazt, ami a lánglelkű költőt Isaszeghez fűzte.

Sajnos, nem tudom visszaadni azt az ízes magyar beszédet, melylyel Szathmáry Zoltán beszélgetéseink hangulatát fűszerezte, és ezzel a Petőfi történeteket szinte hitelesítette. Nemcsak szükségesnek érzem, hanem kötelességnek is tartom azoknak az élményeknek a megörökítését, melyek alapját képezik az isaszegi Petőfi hagyományok fennmaradásának.
Bevezetőül szóljon Szathmáry Zoltán gyermekéveinek kedves története:
„Petőfi Sándor isaszegi útjáról már gyermekkoromban tudtam s az ezzel kapcsolatos egyik esetem 1913 nyarára esik. Három gödöllői tizenkettő éves barátommal, köztük Szombat Lajcsi volt osztálytársammal az Isaszeggel határos egykori malomtóhoz jártunk nyári fürdésre. Ilyenkor aztán a bónókai dombokon is hancúroztunk. Egyszer csak Szombat Lajcsi Isaszeg felé mutat és hangosan mondja: «Nagyapám sokszor vitte oda szekéren Sándor úrfit — odanézzetek!»

Kérdezem a cimborákat, «Mondjátok már, ki volt az a Sándor úrfi, akire Lajcsi annyira felvág?» «Nem tudjuk.» volt a válasz. Így megkérdeztem Lajcsit; «Mondd hát, ki volt az a Sándor úrfi?» Kifeszített mellel válaszolta: «Nem tudod? — Hát Petőfi Sándor Ott van a házunk falán az emléktábla, hogy nálunk lakott!»

»Igaz, igaz,« bizonyítják a pajtások. Én meghökkentem, fejemhez kaptam, hogy leemeljem a kalapom, elfelejtettem, hogy nem is volt kalap a fejemen. Restelkedve eszembe nyilamlott; hiszen

én is ismerem azt az emléktáblát, sokszor megfordultam az udvarban is. Lajcsi apja és édesanyja elmondották Petőfi ott tartózkodását és megmutatták „Szombat Iestvány bácsit", aki akkor már nagyon öreg volt és szótlan, de még hátul az udvarban tett-vett. Rákóczis haja volt és válláig ért. Megsimogattam néhányszor az öreg eperfát, korhadtan ott volt még a vastag deszkaasztal és pad, ahol Petőfi Sándor verseit és más írásbeli munkáit lúdtollal írta.
Lajcsit ezen bátor kiállásáért bálványoztuk, s azon nyomban elhatároztuk, nemcsak Isaszeg felé nézünk, de el is megyünk oda. El is mentünk. Majd megvertek négyünket a hasonló korú isaszegi fiúk, amint nagy áhítattal nézegettük az akkor nyíló rózsákkal övezett nagyon szép honvédszobrot. Amikor megmondtuk, hogy Gödöllőről jöttünk át, utána emlékezetesen megbarátkoztunk, még a honvédsírokhoz is elkísértek bennünket.
Így vésődött be a bensőmbe Isaszeg, és hogy itt járt Petőfi.

Az élet úgy osztotta ki sorsomat, hogy 26 éves korom óta isaszegi lakos lettem. De nem hamvadt el a gyermekkori emlék, sőt valami titokzatos benső indíttatás folyton sarkallt mint új isaszegi lakost, hogy megtudjam, minek járt Petőfi Sándor Isaszegre? Az akkori foglalkozásomban a község népének széles rétegével, főként a gazdákkal, a község őslakosságával állandó összeköttetésben voltam. Az üzletvitel mellett a község története és Petőfi Sándor felől is érdeklődtem."
A község jegyzője, esperese, a tanítók azonban nem tudtak arról, hogy Petőfi járt volna Isaszegen. Pedig Gödöllő, Aszód, Pécel, Tápiósáp, Nagytarcsa községekben is voltak barátai, így — ha az akkori közlekedési utakat nézzük — Isaszeget ki sem kerülhette. „Karbantartott földutakon, nagykerekű lőcsös szekereken volt a közlekedés. A nép és Petőfi nem váltott tüzes paripák által röpített delizsánszon, nem császári és királyi szekérpostán utazott" — elevenítette fel a hagyományt Szathmáry Zoltán, aki nem nyugodott bele a kapott válaszokba, hanem az adott alkalmakkor megkockáztatott egy-egy kérdést Petőfiről. Így talált rá azokra, akik nagy szeretettel őrizték az emlékeket Petőfi isaszegi útjáról.

A helybeli vendéglős és húsiparos, Menártovits Lajos igen büszke volt arra, hogy apósának apja (az 1848-as idő községi főjegyzője) pertu barátságban volt Petőfivel. A mai moziépület udvari része volt az egykori főjegyzői lak, ahol néha-néha a költő is megfordult. Menártovits (aki Petőfi költeményeit és megzenésített verseit gyakran elszavalta vendégeinek) létesített először Isaszegen állandó mozit, melyre nagy festett címtáblát helyeztetett „Petőfi Sándor mozgóképszínház" felirattal. Felesége Paulovits Mariska, féltő gonddal őrizte Petőfi piros szalaggal átkötött levelét, melyet a költő nagyapjához írt. Férje halála után a pesti rokonok néhány napra elkérték a levelet; azóta soha nem adták vissza.

„HAJDU DE HAJDUM" ÉS PETŐFI KÉZJEGYE

Hajdu Márton, akinek később még szerep jut Petőfi egyik költeménye történetében, az 1840-es reformkori időben Isaszeg község kisbírója volt. Unokája, Balázsné Mári néni, Menártovics Lajosnénak meghitt, mindennapos bejárója, 78 éves korában, 1938-ban friss visszaemlékezéssel mondotta el mindazt, amit még édesapjától hallott Petőfi látogatásairól.

E szerint nagyapját gyakran „kedves Matyikámnak", vagy „Hajdu de hajdum"-nak szólította Petőfi. Utóbbit eleinte sértésnek vette a megszólítást, s meg is kérdezte Paulovits főjegyzőt: „Mondja meg mán a tekintetes úr, hogy mi az istennyilának csúfol Petőfi Hajdu de hajdumnak?" A főjegyző megmagyarázta, hogy a Hajdu név mellett a hajdu egy külön foglalkozást is jelent; aki a nagy urak bizalmasa, hivatali magas rangot jelentő strázsája és szálláscsinálója, ..Petőfinek nincs ilyen hajduja, Isaszegen te töltöd be ezt a tisztséget, ezért légy rá büszke!"

Barátságuk töretlen is maradt!

A másik érdekes történetet néhai Skribek Pál — aki a mai Bajcsy-Zsilinszky utcában lakott — még nagyapjától örökölte, a tudós, nagyszakállú öreg remetéről, aki télen-nyáron a Kálvária-hegy oldalába vájt kunyhójában élt. Úgy tudták róla a falubeliek, hogy régen „országos ügyekben is híres nagykolompos volt", de aztán rejtőznie kellett s ezért élt a község határában.

Története Petőfinek is tudomására jutott; ezért egy őszi napon szeretett volna találkozni vele. Minthogy előzetes értesítés nélkül érkezett, nem találta kunyhójában a remetét, de sokáig várt rá. Petőfi a várakozás unalmában a Kálvária-hegyre vezető út szélén, egy földbe ágyazott formás terméskőbe véste nevének kezdőbetűit.

„P. S. 1844."

Vajon hiteles-e ez a hagyomány, fedi-e a tényeket? Tanúként ismét Szathmáry Zoltánt hívom, aki így egészítette ki a történetet:

„Kérésemre ezt a követ megmutatta nekem is Skribek Pali bácsi. Fia — Sárosi Vince nevet viselte már — ugyancsak ismerte ezt a követ, mely mélyen a földben volt és a véset szépen látszott rajta. Azonban, ahogyan a televízió hullámerősítő állomását építették a hegyen, a sok dömper és teherautó azon az úton szállította a nehéz és sok építési anyagot, a kerekek szétmállasztották és földbe nyomták örökre a követ."

AZ ISASZEGI BARÁTOK

A Petőfi-életrajzok általában úgy tüntetik fel a költő gödöllői tartózkodását, mintha lesötétített szobába zárkózott volna, elvonva magát a világtól. Pedig Petőfi az életet szerette s minden érdekelte.

A megbántott és csalódott Petőfi gödöllői napjai alatt felejteni és új erőt gyűjteni járt Isaszegre. Valóság lehet az a legenda, hogy az egykori isaszegi tanító „Mednyánszky Berta sarok"-nak nevezte el a Wizner-fogadó egyik részét, emlékezésül a gödöllői jószágigazgató, Mednyánszky János szép szőke lányára, Bertára, akinek a „Szerelem gyöngyei" című gyűjteményt köszönhetjük. Az isaszegiek sokáig „Mednyánszky Berta sarok"-nak hívták a vendéglő termének szegletét s arra is emlékeztek, hogy elkeseredésében itt vágta falhoz poharát Petőfi, amikor így kiáltott fel: „Már az egész világ ellenem esküdött!" Itt vigasztalták őt barátai: „Nem érdemes búsulni, ki szokott mindig derülni a beborult ég."

Ezek a barátok megérdemlik, hogy róluk is megemlékezzünk, hiszen általuk gazdagodik Petőfi életútjának színes képe is.

A szentgyörgyi majorban élt Kiss József koronauradalmi szegődményes. Ükapja, és annak ősei is Szentgyörgypusztán laktak s a földesurat, Grassalkovichot is szolgálták egykor. Kiss József 1949-ben 80 éves korában mondotta el a nagyapjától hallottakat: „Petőfi Sándor nagyon barátságos, bátorodottságot adó, jó beszélőképességű volt. (Teleki Sándor is mondotta egy alkalommal a költőnek, hogy „De jó prókátor lettél volna!") — A szegény emberektől is sorsuk iránt érdeklődött. Isaszegi útján gyalog és szekéren is látták, s kalapját is megemelte, amikor a földeken dolgozókat látott."

Talán ezen a vidéken ért meg igazán, s 1846 őszén Koltóra már a kiforrott, tisztánlátó Petőfi érkezett, aki forradalmi hittel kiáltott fel a Teleki-kastély asztalánál:

„A porszemet, mely csak magában áll,
Elfújja egy kis szellő, egy lehellet;
De hogyha összeolvad, összenő, ha
A porszemekből szikla alakul:
A fergeteg sem ingathatja meg!"

Nyolcvanéves korában, 1944 telén halt meg a horvát származású Medveczky Nándor. Ötven éven át megszakítás nélkül erdészkedett Isaszegen. A dányi úton lakott és sokszor emlegette, hogy erdésztársai milyen gyakran beszéltek Petőfi isaszegi tartózkodásáról. Az erdészek emlékezése azért is jelentős, mert a koltói „Petőfi somfa" történetének igen érdekes — terjedelménél fogva külön tanulmányt igénylő —, színes anyagát egészíti ki, mely a Rákóczi-szabadságharc korát és a szabadság költőjének emlékét láthatatlan szálakkal köti össze.

Mogyorósi Ferenc, szentgyörgypusztai volt tanító (aki Arany Jánossal fennálló közeli rokonságára mindig büszke volt) igen élénken emlékezett azokra az öreg uradalmi tiszttartókra, akik Petőfi isaszegi napjairól és a falubeli ismerősökkel való találkozásokról őrzött hagyományokat elmondották.

Ugyanilyen emlékek letéteményese volt Vecsi István községi bíró édesapja, Volyt Mihály községi esküdt és elöljáró. Fiatal korában, Jókai Mór isaszegi tartózkodása alatt a nagy magyar író bizalmasa, a községben eligazítója és szállásadója volt. Családja öreg tagjaitól sokat hallott arról, hogy Petőfi egykor megfordult a Volyt-háznál is. A Volyt család — és Mihály is — jó barátságban volt néhai „Szombat István" gödöllői gazdával, aki Petőfinek házigazdájaként — mint fuvaros — alkalmilag hoztavitte a költőt Isaszeg és Gödöllő között, vagy Pécelre, Sápra. Szombat István segítségével ismerkedett meg Petőfi a község főjegyzőjével, Paulovits Ignáccal, Farkas György községi főbíróval, a vendégfogadós Wizner Mórral és családjával — többször találkozott a község akkor egyetlen tanítójával. A tanító nevét mindmáig nem lehetett hiteltérdemlően megállapítani, mert sem az egyházi, sem a községi nyilvántartásokban nem szerepel, bár a községtől és az egyháztól is kapott földjárandóságot, de a földesúr fogadta fel és javadalmazta.

Az öreg isaszegiek Botocska Bálint tanítóban vélték Petőfi barátját. A tanító a költő isaszegi tartózkodása idején versbe foglalt rigmusos elbeszélésekben panaszkodott sorsáról. Ha nem is történelmi pontossággal, de a tisztelő hagyomány feleleventésével emlékezünk arról a tanítóról, aki közel állhatott Petőfihez. Az isaszegi evangélikus temetőben 1884. május 24-én hantolták

el az 59 éves Esztergályos Mihályt. Nemcsak Petőfi kortársa, hanem iskolatársa is volt az aszódi gimnáziumban. Testi-lelki jó barátok voltak, versengve írtak verseket és gyermekkoruk őszinte bizalmába ágyazott barátságuk mindvégig megmaradt. Esztergályos előbb Valkón, majd Dányon volt adóügyi jegyző. Később Isaszegen telepedett le. Jegyző lett, azután a megyeházán komisszáriusi tisztséget viselt, de haláláig Isaszegen élt. Személyében valóban Petőfi egyik legközelebbi isaszegi barátját tisztelhetjük.

Nem lehet feladatom, hogy ezekben a sorokban az Isaszeggel szomszédos locsodpusztai földesúrnak, a magyar irodalmi nyelv kiváló művelőjének, Szemere Pálnak és Petőfinek közismert kapcsolatát ismertessem — hiszen neki maga a költő állította a legszebb emléket: „Szemere Pálhoz" címzett versében —, de az isaszegi barátok között őt is meg kell említenünk. Szemere Pálnak Isaszegen volt nyári laka s bár arról nem szólnak a helyi emlékezések, valószínűnek látszik, hogy ott is találkozhattak, s elképzelhető, hogy Szemere Pál kalamárisából — melyet a Falumúzeumban őriznek — Petőfi is papírra vetette néhány gondolatát.

Petőfi Sándor az 1844—1845—1846 években többször, 1847-ben már csak egyszer járt Isaszegen. Egyesek szerint 1849 kora tavaszán honvédszázadosi atillában kocsin ment keresztül a falun. Általában csak átutazott és rövid ideig maradt, egyszer-egyszer fél napot időzött itt.

Gödöllői tartózkodásai (ahová először Erdélyi Károly református lelkész hívására jött el) hosszabb, rövidebb idejűek voltak, de ennek köszönhetők isaszegi útjai. Első útja alkalmával is Szombat István szekerén kocsizott keresztül Isaszegen, útban a Vahot fivérekhez Tápiósápra, ahol azoknak nyári rezidenciájuk volt.

Amikor Szombat István indulásra fogta lovait, gyakran odaszólt Petőfinek; „Jöjjön Sándor úrfi Isaszegre, elviszem" — s amikor megérkeztek, az isaszegi községháza hátsó udvarán, az apaállat istállónál álltak meg a kocsival. Már várta őket Hajdu Márton, s hozta is a lovak elébe a lucernát.

A régi községháza területe Sina György báró botosispánja házáig tartott (ezután akkor más ház a lóistállókon kívül még nem volt), s itt kezdődött a Király-erdő. Ma a terület neve Ady Endre utca, míg a községháza helyén a Damjanich János Általános Iskola épülete áll.

Nem csupán az isaszegiek, hanem a gödöllői öregek is mindig nagy szeretettel emlékeztek Petőfire. Emlékeikben nagyon rokonszenves, megnyerő modorú, még az iskolás gyerekekkel szemben is figyelmes kép maradt a költőről, aki a fiatalok értelmes, jó válaszáért „néha maréknyi krajcárt osztott szét". Így tartja ezt az anyagiakban soha nem bővelkedő Petőfiről a hagyomány.

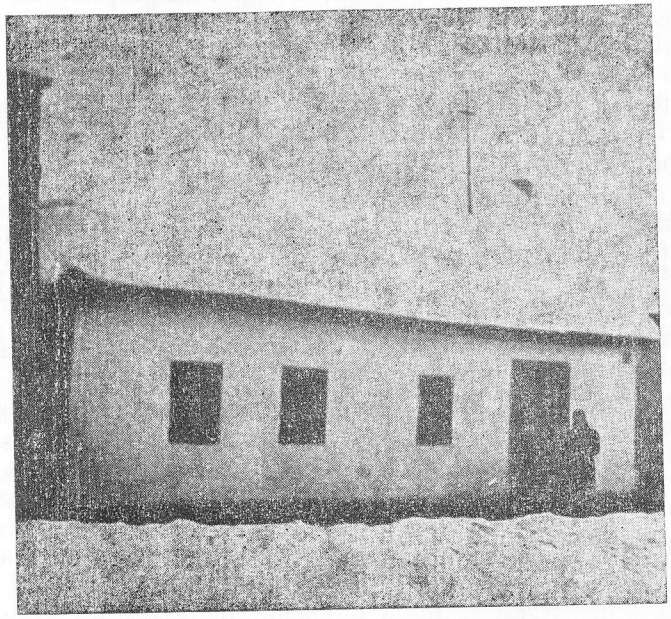

Az egykori Wizner Mór vendégfogadója, ahol Petőfi Sándor többször megfordult; 1844, 45, 46. években.
Az öreg házat lebontása előtt: 1938-ban Maksi József asztalosmester lefényképezte, az eredeti fényképet az Isaszegi Falumúzeum Adattára őrzi.

Barna menyecskének

Barna menyecskének szeme közé néztem,
Az én szemem fénye elveszett egészen.
Én teremtőm, ugyan hogy is teremhet már
Olyan sötét szemben olyan fényes sugár!
Elveszett, elveszett az én szemem fénye,
Hejh, pedig talán már indulnom is kéne!
Hogy induljak? hova menjek, ha nem látok?
Nyakamat szegheti valamelyik árok.

De mégis indulok . . . állj elém, menyecske,
Ha már el kell esnem: essem az öledbe;
Egyszer ölellek meg, s karomat levágom,
Ne öleljek többé senkit a világon!
Nem kellek, úgy-e bár, nem kellek én neked?
Van már kit te ölelsz, ki téged ölelget;
Megyek hát, megyek . . . ha árokba esem is,
Habár az árokban nyakamat szegem is!

Ez a történet Petőfi isaszegi útjának talán legkedvesebb epizódja.

Az 1901. évi kötet bevezetésében Ferenczi Zoltán a költő életrajzi adatainak közlésekor 1845-ben jelöli meg Petőfi gödöllői látogatásait, megjegyezve az ottani református lelkésszel fenntartott jó ismeretségét. Az isaszegi hagyomány is 1845-re, mégpedig az őszi hónapokra teszi a Barna menyecske c. költemény létrejöttét. Csakhogy — az irodalomtörténeti adatokkal ellentétben — nem Pécelt, hanem határozottan Isaszeget tartja a vers születési helyének.

Az isaszegi Rákóczi út 12. számú ház helyén egykor Wizner Mór földesúri árendás vendégfogadós háza volt. Petőfi többször is megfordult ezen a helyen. A roskatag, sárfalú öreg házat 1938-ban a helyi önálló iparosság vásárolta meg, s az életveszélyes épületet lebontották, bár irodalomtörténeti műemlékként inkább renoválni kellett volna. Helyén az iparosok székháza épült fel, mely a felszabadulása követően az isaszegi MSZMP pártszervezet székháza lett.

A Falumúzeum relikviái között szerencsére megmardt a régi Wizner-fogadó fényképe. Így nemcsak gondolatban, hanem szemléltető módon is felidézhetjük azt a helyet, melynek egyik kecskelábú asztalánál Petőfi „szeme fényéről" olyan kedves verset írt. Az ihletet adó gondolatot a csapláros lányának — a későbbi péceli menyecskének —, Wizner Mariskának „fényes sugarú sötét szemeitől" kaphatta itt, ebben a barátságos fogadóban.

A Wizner-házban öröklés jogán laktak az öreg Lusztig Mórék, kiknek tanyájuk volt az isaszegi határban, és vegyeskereskedési üzletük az egykori vendégfogadó épületében. Az öreg Lusztig néni, és lányuk, Lusztig Teréz — 55 éves korában — regénybe illő kedves visszaemlékezéseket beszéltek el Petőfi isaszegi tartózkodásairól. Mindezt nagynénéjüktől, a Pécelen lakó Wizner Mariskától kapták örökül.

Mariska már egy fiatal péceli kereskedő jegyese volt, amikor Petőfi Sándor megismerte az isaszegi fogadós lányát. A családtagok által őrzött hagyomány szerint egy őszi napon (és nem június-júliusban) a költő ismét betért a vendégfogadóba, de Wizner Mariskát már nem találta ott, mert férjhez ment Pécelre. Ekkor a fogadó asztalán megírta a péceli „Barna menyecskének" címzett verset. Kérésére Hajdu Márton kisbíró lóháton vitte át a közeli Pécelre Mariskának a még friss költeményt. A családi emlékek tanúsága szerint tehát az isaszegi fogadó söntésének asztalán látták napvilágot a kedves sorok és nem Pécelen. Valószínűleg így is történt, vagy történhetett.

Pécelen akkor sem, és azóta sem tudja senki, ki volt az a menyecske, akihez Petőfi a verset írta. A költeményből is egy váratlan látogatás emléke villan fel, amikor a költőnek sietős volt az útja, tovább kellett mennie és nem találta ott a keresett fiatal menyecskét. De kicsendül a sorokból, hogy Wizner Mariskával az ismeretség csupán társalgási alapon állott és nagyon korrekt volt.

Lusztig Teréz határozottan állította, hogy nagynénje halála után Petőfi Sándortól származó, Wizner Mariskához címzett 2 darab levelet kaptak a hagyatékból, melyet a régi iratokkal együtt ládába zárva tartottak a padláson. Sajnos, ezek az iratok — több más értékes tárggyal együtt — a szabadkémény okozta padlástűzben elégtek.

Lusztig Teréz és az unokák is megkérdezték a 80 évét már meghaladt idős asszonyt, beszélje el ismeretségét Petőfivel, s mondja meg — ha tudja — miért nem tett említést Isaszegről a költő? Az egykori fiatal menyecske, Wizner Mariska, elmondotta, hogy a Petőfivel való társalgás mindig elgondolkoztató és egy életreszóló élmény maradt számára. Isaszegről pedig azért nem írt, mert akkoriban igen sokat szomorkodott, sok ellensége is volt, s nem akarta, hogy betyárokkal való cimborálás vádjával illessék.

Így maradt fenn az ősz matróna emlékében fiatalságának kedves története: Petőfi versbe öntött hódolata a barna menyecske szép szemei előtt.

VERSEK ÉS DALOK

A hagyományok mellett egy igen értékes emléktárgyról is meg kell emlékeznünk.

Isaszegen 1968-ban előkerült Szabó Sámuel 1847-től 1853-ig lúdtollal írt kézírásos nótáskönyve. Írója az itt, és a község környékén élt egyszerű emberek örömét, bánatát megörökítő népdalok között több Petőfi-dalt is feljegyzett, bizonyságául annak, hogy már Petőfi életében is ismertek és közkedveltek voltak ezek a dalok.

A könyv történetét, és a versek értékelését I. Sándor Ildikó: „Népi kéziratos könyv 1847-ből (Isaszeg 1972.)" című tanulmányában dolgozta fel. A tanulmány szerzője logikus értékeléssel mutat rá arra, hogy Szabó Sámuel nem lehetett tanító (hiszen az isaszegi hagyomány nem őt, hanem Botocska Bálintot tekinti tanítónak). A könyv írója egyszerű, de természetes intellegenciával megáldott ember volt, aki ismerhette Petőfit, vagy legalább is közelébe kerülhetett. Ezt bizonyítja, hogy a daloskönyv három Petőfi verset örökít meg, bár némi változtatással, elhagyással, illetve toldással. Kétségtelen azonban az, hogy Petőfi „népdalai" már a szabadságharc előtt közismertté váltak, s népszerűségük évekkel megelőzte az „Aradi Hirdető" 1848. évi ajánlását. A daloskönyv „Kinek nintsen szeretéje" című verse Petőfi Pesten írt „Igyunk" című költeményét szinte szóról-szóra követi. A „Nem loptam én tsak egy tsikót" hat versszakos dal „A faluban utczahosszat" című, Dunavecsésen írt Petőfi-versből három versszakot ismétel, de ezt Szabó Sámuel még három résszel egészíti ki.

A Petőfiével azonos című „Rég veri már a magyart a teremtő" versből, melyet a költő szintén Pesten írt, négy részt találunk az isaszegi népdalköltő hét versszakos dalában, csupán némi szórendi változtatással egyes helyeken.

Ki volt — ki lehetett Szabó Sámuel?

Az isaszegiek későbbi elmondása szerint, Szabó Sámuel a földesúr szegődményese (bérese) volt Isaszegen. Eleinte a szentgyörgypusztai, majd a szárítópusztai ménes csikógondozója, később, házasságkötése után az uradalom gazdája. Többen valószínűsítették, hogy helvét hitvallású (református) volt. Szentgyörgypusztán laktak, ahol valóban sok református család élt, bár egyházközségük nem volt e területen, de hűségesen ragaszkodtak hitükhöz. Ez időben a „gazda" elnevezésen az uradalom egyik munkásának szekereseket, szántó fogatosokat, aratókat, cséplőket, summásokat, rétkaszálókat, kazlasokat irányító tevékenységét értették.

Az 1847-ben 17 éves Szabó Sámuel valóban ismerhette Petőfit, hiszen mint uradalmi szegődményes, a gödöllői uradalom kasznárságán is megfordulhatott, ahol barátai voltak és hallhatott Petőfiről. Minden adat arra utal, hogy Isaszegen lakott. Dalai bizonyságát adják annak, hogy Petőfi szellemi hatása nála milyen termékeny talajra talált. Magáévá tette, őrizte, szívének tiszta egyszerűségével kiegészítette, másoknak is tovább adta a szegény magyar nép fájdalmát visszatükröző verseket. Méltó arra, hogy egyik dalának néhány sorával — Petőfi mellett — Szabó Sámuelnek is emléket állítsunk:

„Nyomorúság az életem
A sok adót fizetgetem
Nints ki segítse sorsomat
Van ki nevelje bajomat"

* *

„Nem vagy nekem Édes Anyám
Magyarország tsak mostohám
Meg kell változnod egészen
Tudja isten mikor lészen."

A HONVÉD BAJTÁRS

Isaszeg az 1848/49-es szabadságharc egyik legkiemelkedőbb csatájának történelmi emlékhelye. A harc egyik résztvevője, az isaszegi Link Herman, szanitéc hadnagy volt a honvédségnél, majd a szabadságharc befejező szakában Bem seregében is szolgált. Elbeszéléséből Petőfivel történt találkozásának története maradt fenn számunkra.

1849 júniusában, egy kis erdélyi faluban, a honvédtisztek megbeszélésén Görgey személyére is sor került. Petőfi indulattal említette meg, hogy a tábornok az isaszegi csatában még a magyarokat is lövette. Link Herman ekkor bátran közbeszólt és anélkül, hogy a tábornokot kívánta volna mentegetni, az igazságnak megfelelően elmondotta, hogy végig jelen volt az öldöklő csatában, látta Görgeyt kivont karddal a közlegények közt harcolni. Felelevenítette, hogy a nagy létszámú két hadsereg csapatai a hullámzóan váltakozó helyzetben összegomolyodtak, s így előfordult, hogy a magyar tüzérség ágyuitól magyar katonák is megsebesültek. Miután eloszlatta a téves értesüléseket, Petőfi megkérdezte, hogy isaszegi-e? Majd megkérte, ha előbb érne Isaszegre, mint ő, adja át üdvözletét ismerőseinek, s lediktálta a kisbíró, a tanító, a jegyző, valamint Wizner Mór fogadós nevét. A szanitéc hadnagy később teljesítette ezt a kérést.

1929-ben Szathmáry Zoltán a 98 éves Link Hermannal érdekes beszélgetést folytatott és jegyzett le az isaszegi csata apróbb mozzanatairól. A dicső idő szanitéchadnagya 1934-ben 104 éves korában bekövetkezett halála után fia, Lipót az isaszegi községházán helyezte letétbe édesapja negyvennyolcas jegyzeteit, Kossuth és Petőfi levelét, kitüntetéseit, mert már ekkor felmerült az isaszegi múzeum felállításának szüksége. Ezek a döntő jelentőségű és nagyértékű dokumentumok az 1944. évi őszi hadiesemények alatt megsemmisültek a községháza irattárával együtt. A történetet a Falumúzeum adattára mentette át a jövőnek.

GONDOLATOK AZ ISASZEGI HAGYOMÁNYOKRÓL

Meghatóan szépek a Petőfi-emlékeket megörökítő isaszegi hagyományok. Nagy veszteség, hogy a bizonyítékul szolgáló régi levelezések, naplók, jegyzetek tűzvész, feledékenység, vagy a háborús események miatt megsemmisültek. Nélkülük most már csak a szülőkről gyermekekre, unokákra, rokonokra szállt hagyományokra támaszkodhatunk, de ezeket az emlékezéseket — mint hagyományokat — okvetlenül őriznünk, ápolnunk kell, hogy mi is tovább adhassuk az utánunk jövő nemzedékeknek. Ennek a szerény kis gyűjtésnek is ez volt az elsődleges célja! Érdemes azonban felfigyelnünk a hagyományokban többször megismétlődő őszi időszakra. Ezek szerint Petőfi „egy őszi napon" kereste a Kálvária-hegy remetéjét, s ugyancsak „egy őszi napon" tért be a Wizner-fogadóba, hogy a barna menyecskét ismét láthassa.

Az ősz valóban — és szinte sorsszerűen — Petőfi évszaka.

A gödöllői Mednyánszky Berta kezét 1845 őszén kérte meg. 1846 őszén ment először látogatóba a későbbi meghitt barátho, Teleki Sándorhoz, s még ebben az időszakban akarta feleségül venni Prielle Kornéliát. Szendrey Júliával 1847 őszelőn kötött házasságot, és a legszebb őszi hetek varázsa színesítette meg a mézeshetek költói napjait. Ő maga is azt írta, hogy „Én az őszt szeretem . . . Ősz az én életem."

Az isaszegi őszi történetek valóban arra az időre esnek, amikor Petőfi a községben járt; de van más érdekes emlék is. Így az a hagyomány, miszerint január elején, vagy tavasszal honvéd századosi atillában kocsizott át Isaszegen. Valóban, 1949 január 21-én már Erdélybe, Marosvásárhelyre érkezett és csatlakozott Bem táborához. Előtte, január 9-én Debrecenben írta meg a csüggedőkhöz intézett buzdító cikkét. („Mert győzni fogunk, honfitársaim, ez oly bizonyos, mint, hogy kétszer kettő négy. És ezt nem az ábrándos, csalékony remény mondja nekem, ha-

nem a csalhatatlan világtörténet. Aki a múltba néz, a jövőbe lát, éppen úgy, mint látni a víz mélyében a magas eget. A történet azt bizonyítja, hogy minden eszme csak akkor győz, ha világszerűvé lesz, de akkor okvetlenül győz, akkor könnyebb magát a világot megsemmisíteni, mint azon eszmét kiirtani.")

Tehát a honvéd századosi öltöny emléke nem kizárt, azonban figyelembe kell vennünk, hogy május 3-án május 1-i hatállyal őrnagyi rangot kapott a Temesvár melletti Freydorfban. Tavasszal több alkalommal tett ugyan futárszolgálatot Kolozsvár és Debrecen között, Pestre azonban csak májusban indult, Nagyszalontát is érintve. A júniust a fővárosban töltötte, majd július 3-án utazott Mezőberénybe, innen pedig utolsó erdélyi útjára. Lehet, hogy az év első napjaiban, vagy a nyár elején tett útjai valamelyikén láthatták őt honvédtiszti atillában, de a szorosan vett tavaszi időpont nem valószínű. Mindez azonban a *hagyomány* értékét semmivel sem kisebbíti, hiszen a hagyomány ápolása által Petőfi szellemét őrizték meg és őrzik továbbra is az isaszegiek, akik halálának 100. évfordulóján, 1949-ben gazdag műsorral adóztak emlékének. Dr. Incze Gábor Petőfi-kutató tartott ünnepi beszédet; Szathmáry Zoltán a költő isaszegi napjainak történetét elevenítette fel s az óbudai 50 tagú énekkar Petőfi-dalokat adott elő. A 150. születési évfordulót a Falumúzeumban rendezett Petőfi-emlékkiállítás tette még színesebbé, bizonyságául annak, hogy Petőfi eszméi ma is élénken az isaszegiek körében.

Az ő szavukkal — Petőfi halálának 110. évfordulóján —, 1959. augusztus 2-án Isaszegen tartott ünnepség megnyitó beszédének néhány gondolatával adom át további megőrzésre a hagyományokat:

„Nekünk isaszegieknek is féltett büszkeségünk Petőfi Sándor, annál is inkább, mert községünk területén 115 évvel ezelőtt, már az 1844-es esztendőben és azt követően is személyesen megfordult, az akkor itt élő, a magyar sors kilátástalanságában vergődő isaszegiek között. Néhány jó barátja is akadt, kik láthatták még élete derűjét, ifjúságában is azt a komolyságot, a haza és a nép iránti olthatatlan szeretetét, mely beszélgetései során bátorító reménységet hagyott a legszűkösebb időkben is. Szóljon róla tovább az emlékezés!"

Dr. Kovássy Zoltán

NÉPRAJZ

HÚSHAGYÓKEDDI KÖSZÖNTÉS ISASZEGEN 100 ÉVVEL EZELŐTT

Négy fiatal asszony összebeszélt, hogy elmennek farsangot búcsúztatni az ismerősök házához.

Arcukat bekenték fekete, sárga és piros festékkel. Férfinadrágba, szalagokkal teliaggatott szoknyába, szőrivel kifelé fordított bekecsbe, félvállra vetett szürbe öltöztek. Apró krumplikat madzagra fűztek, a derekukra és a nyakukba kötötték. A krumplikba tyúk- és libatollakat szurkáltak. Kendővel bekötött fejükre férfikalapot vagy sapkát tettek. Kezükbe kolompot, csengőt, fakanalat, seprűt, bádogfazekat fogtak, amit dobnak használtak. Nagy zenebonát csaptak a ház kapujánál. Bottal ütötték a kerítést, így kértek bebocsátást. Mikor kijöttek kaput nyitni, mind a négyen együtt mondták: „Farsangot búcsúztatni, jókívánságainkat elmondani jöttünk. Ha fogadnak, bemegyünk, ha nem fogadnak, tovább megyünk." Szívesen beinvitálták őket. Ilyenkor egybesereglett a ház apraja-nagyja, sőt még a szomszédok, rokonok is ott voltak.

Esteledéskor indult útnak a maskarás csoport. A ház petróleum világítású konyhájában történt a köszöntés. A jelenlévő asszonyok a sarokba húzódva találgatták, hogy kik lehetnek a jövevények.

A maskarások egymás után mondták köszöntő mondókájukat. Minden mondat után megrázták a kolompot, ütötték a bádogfazekat seprűnyéllel, és lábbal dobbantottak hozzá.

Az első maskarás megkezdte fennhangon a mondókáját: „Aztán ha nem tudnák kentek, a húshagyás napján azért zörgettünk be, hogy a kedves ház népével együtt búcsúztassuk a farsangot. Hozzuk jókívánságainkat, amit tiszta szívből mondunk: búsulság, szomorúság és betegség, kár és baj ne érje a ház népét tavasztól az új tavaszig, de azon túl se, sokáig." A többiek minden

mondat után — míg a sor rájuk nem kerül — illő mozdulatokkal, a fakanállal, arcjátékkal kísérik a mondóka előadóját. Máris kezdi a következő. Botját felemeli és nagyokat dobbant: „Aztán hallják-e?! A pásztornak, meg a csősznek, a kondásnak és a kanásznak meg a bojtárnak olyan sligovicát ne osszanak, amitől a hátuk borzad, mert a maguk állatja lesz attól kókadt!"
Mondja a másik: „Megadják ám a kántornak, a harangozónak meg a papnak a jussát, hogy elkerülje házukat a rontás. Boszorkányok meg az ördögök látogatása, a hektika meg a kólika, meg a bűbájosok szép szava kerülje el messzire udvarukat!"
Így kiált a harmadik: „Tyúkjaik néha kettőt, de egyet mindennap tojjanak. Ne rúgja ki tehenük a gazdasszony öléből a tejet, egy fejésre két zsétárral adjon." Máris kiáltja a következő köszöntő: „Sódar, kolbász a kamrából mindig jusson, a kovászolni való sose fogyjon!"
„Bőségiben legyen tészta, málé, krumpli, kenyér, tojás, tej és túró a nagybőjtben végig, borral együtt!" — szólt az újabb jókívánság.
A következő a ház fiatal és öreg gazdájának meg a vőnek szól: „A tőggye ne lankadjon, a kurázsija ne sorvadjon!"
A másik: „Nénémasszony meg az ángyikánk és az ifiasszony vigyázzanak egész évben a mindennapi diskurzusra, hogy a rokonságtól, szomszédoktól meg a falu szájától ne legyen sáros a szoknyájuk."
A megszólításoknál összesúgnak jelenlévő nőszemélyek: „No hát, ezek rokonok! De kik lehetnek ezek a jól sikerült maskarák?" Ez titok marad, csak napok múlva derül ki, hogy kik voltak a köszöntők.
Máris hangzik a következő mondóka: „A tüzes tarajos vöröskakas meg az ármányos rontás lakásuktól meg az istállójuktól és az óljuktól messze szálljon!"
A következő maskarás a jelenlévő lányokat nevükön szólítja: „Erzsa, Veron, Kata, Julis a fonóban és mulatságban ismerjétek meg a szépettevő, hitegető, csalogató, lópatáslábú ördöglegényeket, tele fazék forró vízzel öntsétek nyakon őket! Az esztendőben találjátok meg mihamaráb a sírig tartó szeretetben hűséges, igaz szeretőtöket!"
Máris mondja a következő: „Kamrájuk és padlásuk bőségesen teljen meg terménnyel, állatjaik sokasodva szaporodjanak és hízzanak! Pincéjükben üres hordó ne maradjon!"
Egyik maskarás kihúz a kebléből erőlködve egy hosszú női inget és mondja: „Ihol e! Veron nénénk adta kölcsön a pendelyét, hogy szedjük össze maguknál a bolhákat!" — Erre zsákszerűen

összefogja az inget, a seprűs maskarás pedig nagy lendülettel a pendely felé sepert. Az inget tartó gyorsan összegöngyöli a pendelyt és visszateszi a keblébe.
A következő maskarás így szól: „Elmondtuk a mondókánkat a ház népének, most magukon a sor! Amit tudtunk, mink is adtunk, most maguk adjanak!"
A házbeliek közül egyik megszólal: „És ha nem adunk?"
A következő maskarás erre azt mondja, miközben rázza a kolompot: „Mi akkor is adunk még mást is! Ide nézzenek!" A többi maskarás nagy lendülettel mutogat, rázza a nála lévő tárgyat, a fakanalas mindenkit fenyeget.
Az inges maskarás fennhangon mondja: „Veron néni forrón levetett pendelyéből a bolhákat mind rátok hagyjuk!" Nagy lendülettel elő is kapja az inget és kiteregeti, mutatja, hogy szórni akarja belőle a bolhákat. Nagy sikítás lesz erre a háziak közt.
A bolhák szétszórására nem kerül sor, mert a házigazda hozza a kancsót és a bögréket, borral kínálja a maskarásokat. A háziasszony pedig nagy tálban fánkot hoz, azt kínálgatja. Minden maskarás egy kis ajándékcsomagot is kap távozáskor.

— — — — — — — — — — — — — — —

Régen ilyen maskarás játékokkal búcsúztatták Isaszegen a farsangot.
Elmondta néhai Farkas Istvánné született Klinosek Kesó Kata néni, aki 1957-ben halt meg 65 éves korában.
Lejegyezte az isaszegi Falumúzeum helytörténeti adattára részére:

Szathmáry Zoltán

EGYKORI KENDERÁZTATÓK ISASZEGEN, A RÁKOS-PATAK MENTÉN

Isaszeg területén a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusai 1962—63-ban szarmata kurgánok feltárását végezték. Egy többszörösen feldúlt, kirabolt, kikövezett sírgödör fenekén az egykori fakoporsó korhadt sarkainak maradványainál egy tenyérnyi háziszőttes vászon is előkerült épségben. Majd 1970-ben a Nagy Sándor utcai szarmata sírgödrök leletmentő ásatásainál agyagból égetett orsófejeket is találtak. Ezek azt bizonyítják, hogy már 1600 évvel ezelőtt is foglalkoztak kender termesztésével és feldolgozásával e vidéken. Azóta 1914-ig hagyományos népszokás volt minden ittlakó családnál a kender termesztése, feldolgozása és szövése.

Az öregek elmondása szerint a Rákos-patak két oldalán 1200 kenderáztató gödör sorjázott, s ezekben indult meg a feldolgozás első menete. Az 1900-as évek elején négy takácsmester élt még Isaszegen, akik az itt élők és a környékbeliek által készített fonálból szőtték, fehérítették végszámra a lakosság részére a háziszőtteseket. Ezekből lepedők, ágyhuzatok és terítők, férfi és női alsó ruhadarabok — pendely, gatyák, harkák, vállravetősök, szalma- (stró)- és terményes zsákok készültek.

Az áztató gödrökből kikerült megpállott kenderkévéket újra szárították, majd tilolták, nyüstölték, fésülték. A fésű keményfa deszkadarabra erősített erős kovácsolt acéltüskékből állt, kör vagy négyzetalakú keretben. Ez választotta le a kenderkócról a kender kérges részét, a héját. Az így megfésült kócot fonták azután fonallá. Amelyik kislány lassan fésülködött, édesszüléje azzal ijesztgette: „No, megállj csak, hozom a kenderfésűt, majd azzal fésüllek meg."

A kenderkócot guzsalyfákról fonallá sodorták, orsókra gombolyították. A rokka és több más eszköz formázta, mérte a fonalat. Lányok, fiatal asszonyok gyűltek össze egy-egy háznál fonóestékre a korán sötétedő őszi, téli napokon. Hangosan csattogott a jókedv, a lányok nótája is felcsendült. A legények az ablakoknál kint hallgatták, hogy „a fonóban szól a nóta." Azután sorra kerültek az Amália, Erzsa és Kata nénik régen történt, csudálatos regéi, melyekből kifogyhatatlanok voltak: a lópatáslábú, lányokat ellenállhatatlanul megígéző ördögfiakról, a megszöktetett lányok szomorú sorsáról szóltak a mesék. A zsugori gazda lányáról és a szegény bojtárlegény küzdelmes szerelméről, a híres isaszegi boszorkányok nevezetes cselekedeteiről, a megrontottakról és bűbájosakról szintén sokat meséltek.

Később valaki közbekiáltott: „Elültük már a fenekünket!" Azonnal megszólalt a harmonika, volt úgy, hogy a duda is. Egyszeriben besomfordáltak kintről a legények, táncra perdült a fiatalság úgy, hogy a port is marokszámra lehetett fogni, hogy a fotogénes petróleumlámpa is csak pislákolt. Egy félóra sem telt bele, ismét folytatták a munkát, ahol abbahagyták.

Néhány nóta után Apágyiné Borka néni mondta el nagy hitelességgel a póruljárt ördögről szóló történetet, mikor az ördög azt a tanácsot adta a szegény embernek, hogy nagyon gazdag lesz, ha megfogadja a tanácsát. Kata néni éber szeme észrevette, hogy az ajtón bekukucskál egy kíváncsiskodó legény, akit a szorgos foglalatoskodók nagy kacagására berángatott a helyiség közepére. Ekkor hangosan azt mondja: „Mondjátok meg, mit érdemel büntetésül, aki itt áll?" Csend lett, majd egy fiatalasszony megszólalt: „Nótába mondja el a nevezetes munkáját!" „Halljuk, halljuk" — hangzott mindenfelől. Kata néni biztatására a legény kipirult arccal, lesütött szemmel elkezdte:

„Kendervágás volt a munkám,
nem szerettem, de muszáj volt.
Feltörte a tenyerem,
nem ez az én kenyerem.
Levágtam a kendert, hadd száradjon,
hogy a gödörbe majd pállosodjon.
Poros lett a torkom,
kicsorbult a sarlóm.
Kenderkévék mind csomóba,
Mehetsz Sándor a bokorba.
Felkeltem én háromfertály háromkor,
beraktam, oszt früstökre betapostam.
Fonó este van eszembe,
Ott kapom a bérem érte,
hátbavágás, mellbevágás, meg egy csók.
Ráadás is a kaszni mellett megvót!

Felcsendült a harmonika, és egy szusszantás nótás tánc következett. Utána csendes jó éjszakát kívántak, véget ért a fonóeste. Elmenőben a háziasszony a résztvevőket megkínálta egy-egy pohár sligovicával, majd tudtul adták a legközelebbi fonóest idejét, helyét.

BESZÉLGETÉS A KENDERÁZTATÓNÁL

Klincsek Istvánné Salvári Kata családjának kenderáztató gödre a Rákos-patak vágóhídhoz közeli hajlatánál volt. Édesanyja kiküldte, hogy a kenderkévéket dobálja be a gödörbe, hadd pállja nak. Katát nem kellett biztatni a munkára, azonnal indult. A gödör gyalogút menti szélére letette a kendőjét s máris munkába kezdett. Felölelte a kenderkévét és a gödörbe csúsztatja, majd ment a másikért, s hogy az idő teljen, dudorászott magának:

Nádszál, bólogató nádszál,
nádszállal van tele a Rákos-part
nádassal van tele, sej,
az isaszegi kenderáztató.
Egyedül berakta, egyedül taposta a kendert,
Kinek nincs még párja
miért is vagyok egyedül és árva?

Egyre-másra hordja a kévét és gondosan a gödörbe csúsztatja, közben dudolászik:

„Kévécském langyos vízbe párosával ázik,
ha tapossák, kender szála foszlik."

Szoknyáját térdig felemeli s be akar lépni a gödörbe, felfigyel, mert közeledő fütyülést hall. Visszalép, kapja a sulykolót, és a csebret, s eltűnik a nádas mögött. (A kenderáztatásnál a sulykoló a kévék vízbenyomására, a csöbör a betaposott kévék meglocsolására szolgált.)
István jön közelegve, hallatszik a hangja: „A péceli határtul, a Sárkányrugás hátrul jövök, sej . . . Az áztató gödrökbe béka ugrott, szöcske táncolt, nem siettem, mégis ideértem . . ."
Meglátja a gödör szélén a kendőt, felkiált: „Az áldóját! Ennek fele se tréfa!" Körülnéz jobbra-balra — sehol senki. Mosolyog-

va lehajol, felveszi a kendőt, simogatja, keblére szorítja. „Még meleg is! Kendő, kendő, sej kicsi fejkendő!" Babusgatja a kebelén. „Súgd meg, mondd meg, sej, asszony-e vagy lány a viselőd? Ha barna, akkor haragos, sej, ha szőke, akkor mosolygós." Dajkálja a kendőt: „Súgd meg, kicsike-e vagy magos?" A kendőt mellénye alá a keblébe gyűri, lerúgja mindkét csizmáját s felhúzza térdig a nadrágszárát s be akar lépni a gödörbe. Ebben a pillanatban a nádasból előbukkan és a csöbörrel leönti Kata a legényt és ezt mondja: „Ne ijedezz, szőke legény! Add ide a kendőm! Te miattad nem tapostam, majd meglátod, baj lesz!" Követelve kéri: „Add vissza a kendőm! Aztán menj utadra, áldjon a Teremtő!" István gyorsan visszalép, lerázza a vizet magáról, s Kata felé mondja: „Az áldóját! Miért tetted ezt, te boszorkány?! Bemegyek érted, meglátod, kihozlak!" Leül a gödör szélére. „Bukjon bánat a gödörbe! Gyere ki!"

Kata közelebb merészkedik a gödörhöz s mondja: „Nem érdemled szőke legény, hogy én odamenjek! Add vissza a kendőm! Te meg menj Isten hírével, eredj, hagyj békébe, hadd tapossam be a kendert."

István mondja Katának: „Tíz takácsnak is elég lesz. Van azoknak sok már, nyüstik és tilolják a kendert, a fonalat éjjel-nappal szövik, mégsem győzik. Gyere inkább, hozd a sulykolódat, menjünk haza. Amit a takácsok megszőttek, teregesd a napra, had' fehéredjen a vásznad!" Kata mérgesen mondja Istvánnak: „Nem megyek én veled, eredj te csak magad!" Belép a gödörbe, taposáshoz készül és mondja: „Az isaszegi erdőben sok a szakadék! Arra menjél inkább, ahol árvalányhaj-mezőt ringat a szél. Mert nem lesz jó abból, ha egy szegény lányra gazdalegény néz." István Katus felé: „Ne szomoríts kedves, menjünk arra ketten. Gyere velem, hol a kis pacsirta is párosával jár. Fényes napsugárban csókkal köszöntik a hajnalt." Majd egyik lábával a gödörbe készül és mondja: „Még ma megkérlek édesanyádtól!" Kata Istvánt hirtelen berántja a gödörbe és farkasszemet néz vele: „Ne ijedezz, szőke legény, add vissza a kendőm! Te miattad nem tapostam, majd meglátod baj lesz!" Hirtelen kikapja a legény kebléből a kendőt és kiugrik a gödörből: „Helyettem taposd, taposd te a kendert!" István topog egyedül a gödörben és mondja:

„Rákos patakába befogták a legényt, sej . . .
Csók nélkül a szegényet,
hogy az áztatóba egyedül tapossa a kendert!"

Katus István felé szól: „Most mutasd meg kedves, hogy te is tudod taposni a kendert!"
István szomorkodva mondja: „Taposom, taposom, de nem haladok véle." Kérlelően mondja Katának: „Gyere, mutasd hát, hogy kell, ha csak egy kicsit is szeretsz!"
Kata fürgén belép a gödörbe, csipőre teszi kezét és tapos: „Legyen meg az akaratod, tapossuk hát ketten!"
István közben a lány vállára teszi a kezét s tapos: „Meglásd, a sírig hű leszek hozzád!"
Veronka és Mariska a nádas felől jönnek kiváncsiskodva, egymást csitítva. Kezükben kenderkévét hoznak. Veronka rájuk kiált: „Könnyű így haladni!" Marika szintén: „Ketten is taposni!" Kata elsikítja magát, megszeppen, menekülni akar, s elfogja az ijedség: „Jaj, Istenem!" Veronka, Mariska együtt kérlelik: „Ne fuss el, Kata! Tehozzád jöttünk!" És a gödröbe csúsztatják kévéjüket. Veronka: „Segítünk kendert áztatni."
Mariska: „Együtt betaposni." István lehajtja fejét, lajbiját és nadrágját símítva fejét vakarja, felsóhajt: „Világos nappal, derült égből mennykő csapta ide ezeket a lányokat!" Katus szemét törölgeti, s mondja: „Jaj, kedveseim, de rám ijesztettetek!" Megfenyegeti Istvánt: „Ez az átkozott, felvette az útról a kendőm." Leül a gödör szélére, István a kalapját szemére húzza és beszél: „Hát én nem tudom, hogy volt. Ahogy Sárkányhátrúl jöttem a Gulyárdón át, addig hatszáz kenderáztató gödröt olvastam, és pont ebbe a gödörbe berántott egy fiatal sárkány."
Veszelovszky Sándor erdész és Skribek Pál csikós jönnek a vágóhíd felől. Ahogy a gödörhöz érnek, Pali meglepetten mondja Sándornak: „Nézd csak!" István felé mutat és rászól: „Mit árulsz István? De el vagy szontyolodva!" Sándor mondja: „Három lány gyóntat egy legényt!" Veronka Istvánra mutat: „Csapdába került szegény!" Mariska pergő nyelvvel: „S szerencséje, hogy jöttök, mert egyedül taposhattuk volna vele a kendert."
Pali mondja a lányoknak: „Azt értitek! Estére jár már az idő, és még nincs betaposva a kender."
Sándor így szól: „Ha megfizettek, segítünk mi is taposni." István a legények felé kérlelőn: „Maradjatok, csináljatok békességet."
Kata a legények felé: „Javítsátok meg Istvánt!"
Veronka a legényekhez: „Igazán segíttek?"
Mariska: „He mernének bejönni a gödörbe!"
Sándor fontoskodva körüljárja a gödröt, legyint: „Lesz már úgyis annyi fonal, hogy nem győzik, éjjel-nappal szőni a gyolcsot a takácsmesterek. Pali lerántja a csizmáját, beugrik a gö-

dörbe Veronka elé és taposásba kezd: „Hát hadd legyen minnél több fehér vásznad, varrogasd, hímezgesd" — kedveskedve szól Veronkához: „Hogy be lehessen takarni vele az ágyad." Veronka a sulykolóval fenyegeti Palit.
Mariska a sulykolóval az erdész felé int és hívja, hogy siessen a gödörbe. Csípőre teszi a kezét és tapos. Sándor lerúgja a csizmáját és mondja neki:„Veronka lelkem, tapossál hát te is!" István szól hozzá: „Folytassuk hát mi is!" A lányok együtt dalolják: „Nem megyek én veled, eredj te csak magad! Mert az isaszegi erdőbe sok a szakadék... Arra menjél te is inkább, ahol árvalányhaj-mezőt ringat a szél, mert nem lesz jó abból, ha a szegény lányra..." — Marika mondja: „Egy erdész legény néz." Veronka mondja: „Egy csikóslegény néz." — Kata mondja: Egy gazdalegény néz" és fenyegetik mosolyogva kezükkel a legényeket.
A lányok együtt dalolják: „Odahaza összetört a rokka lába, fonállal kötöztük be pólyácskába". A legények dalolják: „Meg lesz csinálva a rokka lába, úgy-e nem lesz sok — sej... egy csók lesz a javítás ára."
A lányok tiltakozva intenek a legények felé. Azok előre segítik a lányokat, fürgén kilépnek a gödörből, a csizmát felrántják és a lányok felé kiáltják: „Megkéretlek az anyádtul... este pedig bezörgetek hozzád..." A lányok vonakodnak.
Együtt indulnak hazafelé és együtt dalolnak. Ahogy a házakhoz érnek, elhallgatnak, és a legények a lányokat hazakísérik, a kiskapuban elköszönnek egymástól.
A taposógödörnél történt ismeretség folytatódott az új bor kiforrása utáni lakodalomig, mikor is örök hűséget fogadtak egymásnak életük végéig.

Ma már nem termesztenek kendert, az egykori isaszegi kendertermés feldolgozási és kikészítési eszközei múzeumunk kiállítási tárgyai.

— — — — — — — — — — — — — — —

Néhai Klincsek István bácsi és felesége, Kati néni, majd néhai Dragonya János — hosszú időn át községi esküdt és közgyám —, valamint Skribek Pali bácsi 1938-ban elmondott visszaemlékezései alapján leírta:

Szathmáry Zoltán

ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Részletek a Historia Domus magyar nyelvű szövegéből
31. oldal:

„1837. Oscola
Főméltóságu Herczeg. Kegyelmes Urunk! Ország szerte ismerete lévén ő Herczegségének Hazafiasága ismeretes lévén minden iránt, mi a Köz jót és Civilizátiot előmozditani képes adakozósága, bátorkodunk mi is ő Herczegségének legengedelmesebb Jobbágyai mély alázatossággal az iránt esedezni, hogy minket új iskolának fel álitásában valamiben fel segíteni kegyeskedni méltóztasson. Ugyanis szeretnénk a jóban a szépben a hasznosban másokkal haladni, Mink is szeretnénk gyermekeinket az olvasásra, irásra és számolásra, mint oly igen szükséges dolgokra tanitani, de nincs alkalmas helyünk, nincs oskolánk. Miben ha czélunkat el érjük, ugy hisszük közbevetőleg Főméltóságu Herczeg Kegyelmes Urunkra háramlik a legnagyobb haszon. Boldog Földes Ur a kinek lehetnek s vannak értelmes, vallásos s erényes jobbágyai, Mi Hüség kivül tanitás nélkül nem lehet, valamiért ezt nem eszközölhetni oskola nélkül...
Mi alulirott Isaszeghi oskolának bár szegény megvetett de jó akaratu, s igyekezetü Tanulói az iránt folyamodunk mély alázatossággal, s egyszersmind fiui bizadalommal Főméltóságu Herczegségéhez mint legkegyelmesebb urunkhoz, s jótevő atyánkhoz, és a Tanulók el hiresedett Pártfogójához, méltóztasson született kegyessége és jobbágyaiban lehető pallirozódás iránti buzgósága szerént nékünk egy oskolát építtetni: mert tanulni, s magunkat ki müvelni akaratunk igen is volna, volna egyszersmind kivel, mert a Tanítót Atyáink fizetik; de nincs helyünk, nincs oskolánk. — Istennek hála! mi atyáink nem tanultak, mink tanulunk írni, számolni, de a helynek szüke miatt sem iró asztalunk sem számoló Táblánk nem lehet, ugy hogy Tanitónk á leg feszültebb igyekezete mellett is velünk sokra

nem mehet, nagyot nem mutathat. Ha Herczegségednek ő kegyelmét megnyerni szerencsések leszünk, igérjük magunkat ugy kinevelni, hogy egykor Herczegségednek leg jobb leg hivebb, leg munkásabb jobbágyai lehessünk."

33. oldal:

„Jegyzéke azon költségekhez s készpénzbeli kiadásoknak á melyek az Isaszeghi kántor lakás és oskola ujontan lett felépítésre á község pénztárából Kovácsik Mihály Biró számadása alatt az 1837 Esztendőben ki adások, ugy mint Ezüst pénzben fr. krc.

Először.	A méltóságu Uradalom által kegyesen adott 91 szál keményfa.	
2.	Eő Herczegsége resolvált 10 000 dr. De Instruktor Andrásy Mihály urtól adott összesen 16 000 tégla.	
3.	A lakosok által többektől összehordott 5 szekér kő ugyancsak a lakosok által készített 47 000 vájog.	
4.	Cziszner János kömüvesnek egész építésért alku szerint fizetődött: — — — —	282,—
5.	Molnároknak ezen épülethez megkivánt minden némü ács munkáért — — — —	64,0
6.	Asztalos munkáért Polan Pál asztalosnak alku szerint — — — — — — — —	59,—
7.	Gedellői lakatosnak alku szerint — — —	25,36
8.	Ezen épülethez Pesten vett fenyükért, Deszkáért, lécekért — — — — — —	237,32
9.	Az oskolába vett padokért — — — —	31,78
10.	Egy vas és három cserép kályháért — —	40,51 3/1
11.	Kétmázsa vasért és 3500 szögekért — —	26,24
12.	Meszetért Pesten — — — — — —	15,27
13.	Fedésért a fedőknek alku szerént — — —	16,—
	A befedésre megkivántatott zsúp kévék a helységből 1105	
	Plébános uréból — 270	
	Öszvesen. készpénzbe került 797 frt. 47 3/4 krc.	

Költ Isaszeghen Január 26. 1838. Paulits Ignácz jegyző által.

(Az Egyházközség engedélyével 1974. jan. 4-én az eredeti szövegről másolta: Szathmáry Zoltán.)

Isaszeg utolsó földesurának kézzel irott német nyelvü levele uradalma ügyvédjéhez. (Hegedüs László adománya)

Wien, 1853. Deczember 5.

Bartal ügyvéd Uramnak, Gödöllőn.

Értesítése f. hó 1-ről megérkezett: 1.) Hogy az itteni Minisztériumba a rám igazságtalanul kirótt adó miatt beható előterjesztést tehessek, előző hó 29-én Litz felügyelő úrnak írtam, hogy Öntől és az uradalmi mérnöktől külön-külön ezt a tárgyat érintő jelentést küldjön, amelyben a birtok-becslő komisszárok megtörtént hibájára panaszkodtak. Legfőképen azt a panaszt kell kiemelni, hogy bennünket olyan telkek után köteleznek adófizetésre, amelyet nem is birtokolunk. Az összes eziránybban tett reklamálható lépések az én ténylegesen sokkal kisebb birtokom részéről eredménytelenek voltak és Önnek —, hogy a végrehajtást elkerülhessük, rendezni kellett az adatokat.
Kérem a további értesítés beérkezését.
A telekkönyvi munkák előhaladását és az Isaszeg községgel a fakitermelésért folytatott per kedvező befejezését tudomásul veszem és osztom nézetét, hogy a Gödöllői Járásbíróság végzése ellen, amelyben az öreg isaszegi szőlős-kerteket kiemelte, nem apellálunk, hanem azt az ügyet az Urbéres Biróságnak adjuk át döntés végett.
Nem ellenzem, hogy a törvényes költségeket, 54 forintot az én ottani jövedelmemből kiegyenlítse.
Bizonyára tudomása van róla, hogy a Gubacsi per a mi javunkra dőlt el, s hogy a mi terhünkre csépelőhelyek lesznek kijelölve, amelyek az elveszett szigeten kivül mérendők ki, amely alkalomból Geréb ur és Litz felügyelő ur is részt fognak venni.

Szívesen várom további értesítését

Sina György

TIZENKÉT ÉVVEL A SZABADSÁGHARC UTÁN

Abonyi Lajos földbirtokos-író, Petőfi személyes ismerőse írja összegyűjtött művei XX. kötetének 131—2 oldalán:

„1861-ben megyei aljegyző voltam Pesten. Egy márciusi napon nagy tolongás volt a városház előtt. Isaszegi tótok egy nagy természeti csodát árultak virágcserepekben, nemzeti szinű füvet, mely e tavaszon a honvédek sírján nőtt: ott szedték azt a csatamezőn. Már nevet is adtak neki: Honvédfű. Oda tolakodtam. Tíz krajcáron kezdték a vásárt, árvereztek rá, én már 50-et adtam egy cserépért. Elmosolyodtam, de a szemem könnybe lábadt. Az okozta-e, hogy könnyeken keresztül néztem, de a cserépbe ültetett zsombék valósággal nemzetiszínű volt. Egészen eleven, cseppet sem száraz. A hegye élénk vörös, a töve haragoszöld, közepén tejfehér. Kiválasztottam a legszebbet és rohantam vele vissza a megyeházhoz. Se kérdve, se hallva siettem vele be a kisgyülésbe. Fiatalok és régi jó urak voltak ott együtt. Mindenki megbámulta, szörnyedett és lelkesedett rajta: ez jelent valamit, ó ez nagyot jelent: a csatatér beszél, a hősök kiomlott vére szólal meg". Csak maga a komor alispán maradt látszólag hidegen. Sőt egy fanyar mosoly vonult el ajkain s azt mondta reá: „Voltak, akik 1849 késő őszén még nemzeti szinű holdvilágot is láttak". És elbeszélte a nemzetiszin hold történetét. De azért felém fordult, ajka szélén megrándult az az izom, mely a szívhez vezet le. A vasember is meleg volt belül: „Add nekem ezt és végy egy másikat magadnak!"

Hegedűs László másolása

SZOLGABÍRÓI HIVATAL ISASZEGEN

(Az isaszegi Múzeum Adattárának 74. 388. 1. leltári számú dokumentumából)

Eddig nem volt semmiféle adatunk azzal kapcsolatban, hogy Isaszegen szolgabírói hivatal működött volna. Az alábbi levélrészletek viszont egyértelműen igazolják, hogy az 1860-as években volt szolgabírói hivatal a községben. (Az idézett leveleket Hegedűs László adta át múzeumunknak.)

Pintér Lajos ispán, 1864. december 15-én kelt levele Bartal ügyvédnek Gödöllőre (részlet):

„Mai napon értésemre adatott, hogy Taglione csömöri jegyző úr egy rendeletet kapott Isaszegről Tek. Homoki Endre szolgabíró úrtól Halász Mihály itteni lakos ügyében . . ."

Részlet Bartal ügyvéd részére Gödöllőre küldött levélből 1867. február 23-án:

„Ottlik István Pétzelen"
„Tekintetes Ügyvéd Ur!
„Tegnap voltam Isaszegen a Szolgabírói hivatalnál kihallgatás végett!" . . .

Aláírás: Ottlyk István

AZ 1898-BAN BUDAPESTEN KIÁLLÍTOTT BEM-PETŐFI KÖRKÉPRŐL

Kocsis Károly isaszegi tanító özvegye mondta el 1940-ben, hogy Marcsányi István és Ludvigh Béla tanítók, az isaszegi csataemlék építőbizottságának tagjai a szobor felállítása ügyében Pestre mentek 1898 tavaszán. Felkeresték az isaszegiek jó barátját, Dalmady Győző megyeházi instruktort, aki korábban nevezetes író és a honvédszobor állítása egyik patrónusa volt. A megbeszélések végeztével ajánlotta nekik, hogyha már Pesten vannak, tekintsék meg a Ligetben a Népszínház közelében rögtönzött nagy pavilonban az 1849-es nagyszebeni ütközetet élethűen ábrázoló hatalmas körképet. Meg is tekintették. Idehaza sokat meséltek a csodálatos, hatalmas látványosságról. Ezért a község vezetői, a tanítók, valamint a lakosság köréből is többen megnézték az ámulatba ejtő, 15 méter magas és 120 méter hosszú festményt. Udvardy Antal, a község plébánosa a templomban a misék után az alkotás megtekintésére buzdította a lakosságot, mivel ez akkor országos szenzáció volt. Az újságok nagy elismeréssel írtak a hatalmas történelmi festményről. A körkép csak 1898-ban volt kiállítva, aztán Lengyelországba szállították. A következő évben is sokan keresték még szerte az ország területéről, de már csak az emlékezés élt róla.

Az isaszegi Falumúzeumban gyakran érdeklődnek még ma is, hogy hol lehet megtekinteni az apáik által emlékezetből ismert hatalmas történelmi festményt. Ezért jelent meg az isaszegi Adattári Közlemények első számában tudakozó felhívásunk, amelyre az alábbi felvilágosítást kaptuk. — Ezúton fejezzük ki köszönetünket Békés István történelemkutatónak (Budapest, Anker köz 2.), aki volt szíves megküldeni tanulmányát, melyet a Műterem című művészeti folyóirat 1958. márciusi száma közölt „Bem és Petőfi — egy elveszett körkép emlékei" címmel. A tanulmány bevezető mondatát idézzük: „Két csatakép látomását őrzöm kiirhatatlanul ifjú korom műnyomat emlékei között. Két színes heliogravür képet. Az egyiken Petőfi vágtat almásszürke paripán a hócsordító kora tavaszi tájban, a másikon a szürke köpenyes Bem apó figyeli táborkarával a puskalövésnyi távolban duló ütközetet." Majd közli a tanulmány, hogy a szabadságharc 50. évfordulójára magyar és lengyel festőművészek által készített 1800 négyzetméteres hatalmas vászonfestmény — a Bem—Petőfi-körkép eltűnt! Csak az utóbbi években találták meg a körkép néhány töredékét Lengyelországban. A Könyves Kálmán kiadásban megjelent műnyomatrészlet példányai is elkallódtak. Néhány jelenet másolata a Vasárnapi Ujság egykorú hasábjain megtalálható. Műtörténészeink futólag megemlítik, hogy volt ilyen kép, de hogy milyen volt, alig tudja már valaki.

Az 1849. április 6-i isaszegi csata 125. évfordulója emlékére az isaszegi Falumúzeum külön kiállítást rendezett. Ennek kiállítási tárgyai közt volt a Dr. Szele Lajos gyűjtő tulajdonában levő 1898-ban megjelent 20 oldalas könyvecske „Nagyszeben bevétele 1849. március 11. — Bem és Petőfi körkép" címmel (Werbőczy Könyvnyomda R. T., Bpest. IV., Vármegye u. 11—13.). Ezen eredeti kiadvány 1898-ban a körkép kiállításának katalógusa volt, 20 krajcárért árusították. A kiadvány a nagyszebeni csatát és a körkép alkotásának körülményeit, az alkotók neveit, valamint a hatalmas alkotás egyes jeleneteit ismerteti. Mindkét eredeti dokumentum másolatát Falumúzeumunk Adattára őrzi.

(Szerk.)

AMERIKAI MAGYAROK A HORTHY-RENDSZER ELLEN

1928-ban Amerikába ment Magyarországról a szabadságharc 80. évfordulójára Kossuth szobrának megkoszorúzására egy szélsőjobboldali magyar küldöttség. Az amerikai magyarok magyar nyelvű röpcédulát nyomtattak, és az ott élő magyarok közt terjesztették. Tiltakozó gyűlést rendeztek a küldöttség megbélyegezésére. Egyik eredeti röpcédulát dr. Szele Lajos, az isaszegi Múzeumbarátok Körének elnökségi tagja a múzeum kiállítására rendelkezésére bocsátotta. Itt közöljük a röplap teljes szövegét:

„Megérkeztetek! az 1848-as szabadságharc nyolcvanadik évfordulóján Kossuth Lajos szellemének meggyalázói!
Itt van a Bethlen grófi család egy tagja, a mai hűbéri Magyarország megszemélyesítője.
Itt van Héjjas, a munkásüldözés, zsidóöldöklés nagymestere.
Itt van Tomcsányi Vilmos Pál volt igazságügyminiszter, aki újra törvénybe iktatta a Kossuthék által megszüntetett hűbéri intézményt, a botozást.
Itt van Báró Perényi, aki mint rendőrminiszter felelős a minisztersége alatt elkövetett törvényes és törvénytelen gyilkosságsorozatért.
Itt van Horthy lánya és annak férje, a volt különítményi tiszt, Orgovány a postolának személyes képviseletében.
Itt van Sipócz Jenő polgármester, aki a román hadsereget bevezette Magyarországra és bevezette az iskolai spiclirendszert.
Itt van Wolf Károly az Ébredő Magyarok hírhedt vezére és Pekár, a másik pogromista.
Mi, amerikai magyarok, ott leszünk, ahol ők lesznek! Mikor kinyitják szájukat propagandát úzni a Habsburg-uralom visszaállítására és a közvélemény félrevezetésére, mi ott leszünk az igazság szavaival és megmondjuk:
Ti vagytok felelősek 5000 zsidó és munkás lemészárlásáért!
Ti vagytok felelősek ezrek internálásáért!

Ti vagytok felelősek 20 000 haladó szellemű magyar külföldre számüzéséért!
Ti vagytok felelősek érte, hogy ma háromezer ártatlan ember szenved börtöneitekben!
A mi szabadsághitünk és akaratunk álljon szemben a sötétség szellemével!
Mondjuk el a mi igazságunkat!
Követeljük a magyarországi börtönkapuk megnyitását az ártatlanul elítéltek előtt!
1928. évi március 15-én csütörtök délután 4 és este 8 órakor a Central Opera House-ban (61. Fh. Street 3.-i avenue) két nagy népgyűlés lesz tiltakozásul a bestiális Horthy-uralom és képviselői ellen. Nincs helyük közöttünk, amerikai magyarok közt!
Követeljük azonnali távozásukat!
Tüntessünk a magyar nép szabadságáért a horthyzmus réme ellen. Fel a gyűlésre!
„A Horthyzmus elleni liga országos Intéző Bizottsága."

„PÉCEL"

Az isaszegi Falumúzeum adattára őrzi a „Pécel" című kulturális, társadalmi és közgazdasági folyóirat (Pécel nagyközség hivatalos közlönye) 1928. június 29-i számát. A lap szerkesztősége és kiadóhivatala: Pécel, Szemere Pál u. 18. Felelős szerkesztő: Jamriska Lajos, a felelős kiadó: Takács László. A nyolc oldalas hetilap tájékoztatást ad Pécelről.

A „Nyaralás Pécelen" című vezércikkében többek közt ezt írja: „Mehetnek a Sukoró mögött elterülő szép fenyveshez, még tovább az isaszegi Király-erdő felé. S felnézhetnek a túloldalon komor szürkeségben nyújtózkodó Várhegyünkre, melyhez az a legenda fűződik, hogy IV. Béla idejében nagyúri várkastély emelkedett ott, melynek urai a tatárok elől menekülve, felhalmozott kincseiket itt ásták el, s azok még most is elrejtőzve a Várhegy méhében várják feltámadásukat."

Az újság második oldalán közli özv. Radó Gyuláné isaszegi tanítónő „Gyermekszeretet" c. versét.

A 4. oldal Hírek rovatában arról olvashatunk, hogy az isaszegi Stefánia Szövetség az anyák és csecsemők védelmére június 3-án szépen sikerült „Tündérjátékos ünnepélyt" rendezett özv. Radó Gyuláné elnöknő vezetésével az állami iskola színháztermében. A műsor legkiemelkedőbb száma két tündérjáték volt: „Bízzatok a magyar földben" és „Mese az édesanyáról" címmel. Az ünnepi beszédet Hefty Ilona péceli védőnő tartotta, mert ő az isaszegi 138. sz. Stefánia Védőintézet vezetője. Az isaszegi védőnő, Dencs Istvánné 4 éves kisfia kedvesen szavalt. Az ünnepélyt az óvolások csataképe fejezte be.

Az újság 8. oldala kivonatos másolatot közöl a gödöllői járás főszolgabírójának a tejhamisítással vádolt B. G.-né isaszegi lakos ügyében 1927. november 17-én és 1928. évi január 12-én megtartott nyilvános tárgyalásáról és az ítéletről. E szerint B. G.-né 37 éves, háztartásbeli foglalkozású, vagyontalan terheltet bűnösnek mondták ki, mert 1927. szeptember 7-én 20%-os vízzel hamisított tejet hozott forgalomba, s a tejvizsgálatot meghiúsítani akarva, a vegyészt munkájában akadályozta. Ezért a terheltet 20 napi elzárást helyettesítő 40 pengő pénzbüntetésre mint főbüntetésre, ezenfelül behajtatlanság esetére 5 napi elzárásra átváltoztatandó 10 pengő pénzbüntetésre, mint mellékbüntetésre ítélték. A terhelt költségén Pécel községben egy ízben dobszó útján, egy ízben a Pécel című hetilapban közhírré kell tenni az ítéletet.

PÁRTÉLET ISASZEGEN RÉGEN . . .

A gödöllői járás főszolgabírájának állandó üldözése, valamint a helyi csendőrőrs zaklatásai ellenére Isaszegen mozgalmas pártélet volt. A Szociáldemokrata Párt szervezete 1908-ban alakult Isaszegen a Gergely-házban. 1918 őszén Kun Béla is idelátogatott. Ekkor Drozda György volt az elnök. 1920-ban a Gergely-kocsmát megvásárolta az Amerikából hazatért Júni Péter, aki vendéglőt létesített. A Szoc.-dem. Párt helyisége 1936-ig itt volt, majd 1943-ig a Damjanich utcában Hajdu Mihály házánál. Elnök: Röszler Rátkai Mihály, a titkár 1944-ig Elekes Miklós, aki szervező képességével az utcabizalmiak segítségével 400 tagú szervezetet létesített. Minden héten központi jogtanácsos tartott tanácsadást és nyújtott ügyvédi szolgálatot a rászorulóknak. Különböző helyeken gyakran tartottak összejöveteleket. Továbbképző tanfolyamokat, politikai oktatásokat, még eszperantó nyelvtanfolyamokat is tartottak. A Népszavát 100-nál többen fizették elő. A Pestre járók munkahelyüken fizették elő. Ezer darabból álló könyvtáruk volt. A könyvállvány fölött nagybetűs feliratban Juhász Gyula verse állt.

„Csillognak az elbágyadt szemek,
mely millióknak ád jogot
vérért, verítékért cserében,
hogy legyenek mind boldogok!
Hogy a gyalázott ember képe
Ragyogjon, mint a nap lobog.
S a munka ne legyen robot csak,
De himnusza a dolgozóknak."

(Szerk.)

MONDOD, HOGY NINCS KENYÉR . . .

1946. április havában Rákoscsabán volt a Rákos menti községek ifjúsági szavalóversenye. Az isaszegi „SZIM" köréből Dencs Tibor szavalta el az alábbi verset, melyért első díjas dicséretben részesült. Hatásos, lelkes előadását meg kellett ismételnie. Mivel ismert költő verse nem állt rendelkezésére, egy idős isaszegi lakos az alábbi sorokat állította össze számára:

Most búcsúzzunk a múlttól, mert menni kell . . .
Munkára fel, tapossuk el a pusztító halált!
Új élet hajnalán ezután szent lesz az alkotás!
Kár a szó, kár a könny a múltért,
Ezért hiába sír panaszt a szád,
Rá gúnyos kacaj a válasz.
Felejtsd a gyászt, a kínt, melyért
Milliomnyi szív meghasadt.
Gyalázatunk, hogy élnünk kellett rabszolgaként,
Hogy elrabolták mind a fényt,
Mit ezer év hagyott ránk!
Átvészeltünk tatár, török, Habsburg-igát,
Osztrákok börtönét, láncát,
Német rablók táncát.
Tengernyi vér, hol csak szemünk szertenéz,
Patakokban hullott a bús hazáért.
Mondod, hogy nincsen érc,
És hogy nincs kenyér,
De lehullott a rabbilincs!
Lángoljon a szó, szűnjön a jaj!
Jöjjön a tett, jöjjön a tűz,
Olvasszon egybe, hogy minden szív
Dalolja: Egyek lettünk a munkában.
ÉS LESZ ÉRC, LESZ KENYÉR!!!!
Szent lett a munka, mert a munkás egymás kezét
Szorítja, Szeretet az acél, mely őket összetartja.

ISASZEGI INDULÓ

Rajta, rajta, csendüljön az induló,
Harsan a kürt, pereg a dob,
Szól a trombita!
Honvédszobor a dombtetőn, induljunk oda!
Honvédsírok az erdőben, menjünk el oda!
Honvédszobor, honvédsírok hősökről regélnek,
Honvéd hősök győzelméről zengjen ez az ének
Ezernyolcszáznegyvenkilenc április 6 napja
isaszegi győztes csata dicsőséges napja.
Klapka, Görgey, Aulich, hős vitéz Damjanich
A magyar szent szabadságért harcoltak, győztek itt.
Isaszeg, Vác, Nagysarló a győztes csaták útja,
Honvédsereg dicsőséges győzedelmes útja,
Kik a hazáért estek el, nem haltak hiába,
Emléküket megőrzi a haza ifjúsága.
Harsan a kürt, pereg a dob, szól a trombita,
Dicső honvédhősök neve nem hal meg soha.

(Szeghő Andor nyugalmazott isaszegi tanító szerzeménye 1949-ből. A szerző a kézírásos kottát és a szöveget átadta az isaszegi Falumúzeum adattárának. Múzeumunk ezen adományt Szeghő Andor több más szerzeményeivel együtt beleltározottan őrzi.)

A PEST MEGYEI FORRADALMI IFJÚSÁGI NAPOK INDULÓJA

Fényes csillag járt előttünk
Kövesdi János verse, Balázs Árpád zenéje.
(élénk menetütemben)

1. Régmúlt korról szól az ének, csatazaja zúgó, mint a szél,
Szívünk mélyén él az emlék, utódoknak így mesél:
Tűz rohant a földön, átsöpört a tájon,
Elnyomottak szavát vitte át a nagyvilágon.
2. Fényes csillag járt előttünk, isaszegi hősök csillaga.
Nyílt az égen dús szivárvány, reménységnek hajnala.
Új tavaszról, nyárról szőttek tiszta álmot,
S mint a zászlót lobogtatták harcgyújtotta lángok.
Új tavaszról, nyárról szőttek tiszta álmot,
S mint a zászlót lobogtatták harcgyújtotta lángok.
3. Régmúlt korról szól az ének, fiatalok ajkán induló,
Új tettekre hív a példa: Szabad földön cseng a szó.
Ifjúságunk épít égrenyíló kedvvel
Új világot, s jövőnk felé árad, mint a tenger.
Ifjúságunk épít égrenyíló kedvvel
Új világot, s jövőnk felé árad, mint a tenger.
4. Fényes csillag járt előttünk, isaszegi hősök csillaga,
Száz színével most világol szabadságunk hajnala.
Énekelj a széllel, hangod messze szálljon,
Átrepüljön szabadságunk híre száz határon.
Énekelj a széllel, hangod messze szálljon,
Átrepüljön szabadságunk híre száz határon.

(A Forradalmi Ifjúsági Napok seregszemléjén, 1974. márc. 31-én dalolta Isaszegen a 15 000 fős ifjúság.)

MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉS A MAGYAR SZABADSÁGHARCBAN 1849. ÁPRILIS 6-ÁN ISASZEGEN ELESETT LENGYEL HŐSÖKRŐL 1975. OKTÓBER 12-ÉN, A LENGYEL NÉPHADSEREG NAPJÁN

A Lengyel Néphadsereg napja tiszteletére koszorúzási ünnepségre került sor Isaszegen.

A koszorúzási ünnepség az 1849. április 6-i isaszegi csatában részt vett Wysocki József honvéd tábornok és a lengyel légió hősi halottjainak emléktáblájánál a református templomnál kezdődött. Dr. Dürr Sándor, az isaszegi Múzeumbarátok Köre elnökségének tagja tartott ünnepi megemlékezést.

A Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövetsége nevében Edward Dysko brigádtábornok, katonai attasé és Jozef Kowalski konzul koszorúzott.

A Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület koszorúját Sándor László alelnök és Kornéli László titkár helyezte el az emléktáblánál.

Az ünnepség rendezői, az isaszegi Múzeumbarátok Köre elnöksége nevében Szathmáry Zoltán és Jánosi József titkár koszorúzott.

Ezután a nagyközségi tanács épületének falán elhelyezett emléktábla, majd az „Ismeretlen lengyel kapitány" síremlékének megkoszorúzására került sor a katonapallagon. Az ünnepség vendégei virágot helyeztek el az isaszegi csata emlékművének talapzatára, Harsányi Bálint huszár főtiszt síremlékére és a csatában elesett honvédek sírjaira.

A megkoszorúzott emléktábláknál és az „Ismeretlen lengyel kapitány" síremlékénél magyar honvédség tagjai álltak díszőrséget.

A LENGYEL NÉPHADSEREG NAPJÁNAK MÉLTATÁSA

(Ünnepi beszéd)

Ma 32 éve annak, hogy a bjelorusziai Leninónál a lengyel katonák új fejezetet nyitottak a lengyel hadviselés történetében. 1943. október 11-én és 12-én a Tadeus Kosciuszko nevét viselő I. Gyalogos Hadosztály megvívta első győztes csatáját a hitlerista csapatokkal. A Szovjetunióban alakult hadosztály katonái megkezdték harcukat, amelyet 19 hónappal később teljes győzelemmel fejeztek be és a Harmadik Birodalom romjaira a szovjet zászló mellé kitűzték a fehér-piros lengyel lobogót.

1945. május első napjaiban a népi Lengyelország csaknem 400 ezer katonájával ott állt a győztesek között. 185 ezer lengyel harcos vett részt az 1945. évi hatalmas tavaszi offenzívában, amelynek végén a fasizmus a saját fészkében semmisült meg. Ennek a ténynek döntő jelentősége volt Lengyelország és Európa történelmében. Lengyelország visszanyerte a Piast királyok korában hozzá tartozó területeket, az Odera és Neisse folyókig terjedő földeket és a Balti tenger partjait, beleértve Szczeczint.

A Leninónál vívott csata jelentőségét nemcsak a katonai siker határozta meg. A lengyel nemzet felszabadító harcának egészében Leninó szimbolikus jelentőségű lett. Kezdetét jelentette a lengyel reguláris haderő harcainak a legfontosabb fronton, a hitleri Németország fő fegyveres erőivel szemben. Innen vitt a legrövidebb út a haza felszabadításához, az ellenség felett aratott teljes győzelemhez.

A Tadeus Kosciuszko nevét viselő I. Gyalogos Hadosztály első győzelmes csatájának emlékére október 12-én ünnepeljük a Lengyel Néphadsereg napját.

A Lengyel Néphadsereg a népi felszabadító háborúk történelmi hagyományait követve akkor is, ma is „A mi szabadságunkért és a tiétekért" jelszó szellemében a valódi hazafiság és internacializmus jegyében nevelte és neveli katonáit. Ebben a szel-

lemben vettek részt az 1848—49-es magyar szabadságharcban a lengyel légió katonái. Wysocki József honvéd tábornok ugyanezen gondolatokat fogalmazta meg 1849. augusztus 20-án Orsovánál, elhagyva a vérző magyar földet, amikor felhívásában így fordult a magyar néphez: „Veletek harcoltunk... nem mint zsoldosok, nem a saját személyes céljainkért, hanem abban a reményben, hogy a Ti sikeretek, s ebben a mi részvételünk is alapja lesz annak a további harcnak, mely életünk szakadatlan célja: harc Lengyelország függetlenségéért. Őrizzétek meg nemes szívetekben annak emlékét, hogy eljöttünk veszélyben levő hazátokba...".

Nagy öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy a magyar—lengyel barátság történelmi jelképévé vált Isaszeg községben ünnepeljük a Lengyel Néphadsereg Napját.

Isaszeg méltó erre az ünnepségre. Méltóvá tették erre magyar és lengyel őseink, akik 1849. április 6-án itt, ezen a helyen vívták meg csatájukat az osztrák csapatokkal. A Damjanich tábornok hadtestében harcoló, Wysocki vezette lengyel légió a csatában ezen a helyen, ahol most ünnepségünket tartjuk, egy talpalatnyi földet sem engedett át az ellenségnek. Megvédte Damjanich tábornok tüzérségének állásait, kedvező feltételeket teremtett a magyar ellentámadás megindításához.

A lengyel légió hősi helytállásának állítanak emléket a nagyközségi tanács épületének homlokzatán elhelyezett, valamint az itt látható emléktáblák, továbbá az Ismeretlen lengyel kapitány síremléke a katonapallagon, melyek megkoszorúzására a mai napon kerül sor.

A ma 32 éves Lengyel Néphadsereg katonái méltó utódai a népi felszabadító háborúkban részt vevő hősöknek. Az éber, jól képzett, korszerű fegyverzettel ellátott lengyel véderő valamennyi tagja büszke arra, hogy a hadsereg 32 esztendeje védelmezi a lengyel nép függetlenségét és ezzel hozzájárul a lengyel társadalmi, gazdasági, tudományos és kulturális élet felvirágoztatásához.

A hadsereg megtiszteltető feladatot lát el a lengyel ifjúság nemzedékeinek nevelésében. A katonai szolgálat alatt folyó nevelés egyik legfőbb jellemvonása a gazdasági építőmunkában való részvétel. Egyenruhájuk feltűnik a népi Lengyelország legnagyobb építkezéseinél. Részt vettek például a „Katowice" kohó, a blelskoi kisautógyár, az Északi-kikötő építésében és a varsói Király Vár ujjáépítésében.

A béke megóvása érdekében teljesítenek szolgálatot Közel-Keleten, az ENSZ-csapatok kötelékében.

A Lengyel Néphadsereg már évek óta magas szinten kiképzett szakembereket ad át a társadalomnak, akik magukkal viszik a szolgálati idő alatt megszerzett magas szintű szakismereteket és emberi értékeket.

A Lengyel Néphadsereg napján — Wysocki tábornok és a lengyel légió emléktáblája előtt — tisztelettek köszöntjük a lengyel véderő harcosait, tiszthelyetteseit, tisztjeit és tábornokait.

Isaszeg, 1975. október 12.

Dr. Dürr Sándor
a Múzeumbarátok Köre elnökségének tagja

EMLÉKEZÉS

Tóth Árpád nyaranta Isaszegen tartózkodott feleségével. 1923-ban jártak ott utoljára kétéves kislányukkal. A Damjanich-telepen laktak néhai Erős József és felesége vendégszerető házában. Főként a szabadban tartózkodtak.

Több versét, novelláját, tanulmányát és hírlapi cikkét írta itt. Alkotásai közül csak az „Esti sugárkoszorú" c. versére írta feljegyzésül, hogy „Isaszegen, 1923." Itt tartózkodása idején gyakori látogatója volt Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond, akikkel együtt járták az isaszegi erdő madárfüttyös dombjait. Emlékezésül két versét közöljük.

Tóth Árpád:

E HALK TÁJT NEMRÉG . . .

E halk tájt nemrég üvöltés telé,
Golyók suhantak őszi lombon át,
S a tépett illatos koronák
Aranylón hulltak torz hullák fölé.
Ágyuk roppant kereke recsegett
Csonton és ágon, s egy madárfiók
A lomb közül, riadtan úgy esett,
Egy tört mellkasba . . . véres fészek . . .
. . . fészeknél melegebbre,
egy tört mellkasba hullt.

1916.

Tóth Árpád:

ESTI SUGÁRKOSZORÚ

Előttünk már hamvassá vált az út,
És árnyak teste zuhant át a parkon,
De még finom, halk sugárkoszorút
Font hajad sötét lombjába az alkony:
Halvány, szelíd és komoly ragyogást,
Mely már alig volt fények földi mása,
S félig illattá s csenddé szűrte át
A dolgok esti lélekvándorlása.
Illattá s csenddé. Titok illata
Fénylett hajadban s béke égi csendje,
És jó volt élni, mint ahogy soha,
S a fényt szemem beitta a szívembe:
Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te,
Vagy áldott csipkebokor drága tested,
Melyben egy isten szállt a földre le,
S lombjából felém az ő lelke reszket?
Ígézve álltam, soká, csöndesen,
És percek mentek, ezredévek jöttek —
Egyszerre csak megfogtad a kezem,
S alélt pilláim lassan felvetődtek,
És éreztem: szívembe visszatér
És zuhogó, mély zenével ered meg,
Mint zsibbadt erek útjain a vér,
A földi érzés: mennyire szeretlek!

EMLÉKEZÉS NÉHAI IDŐS SZENTIVÁNYI GYULÁRA

(1895—1951)

Bács községben született 1895-ben. Szülei iparosnak szánták, de ő tanulni akart. Iskolás korában gazdag szülők gyerekeit tanította, csak így nyílhatott alkalma a továbbtanulásra. Mint kiváló, jó tanulót felkarolták szorgalmáért és szolgálatkészségéért. Küzdelmes, hányatott sors, sok megpróbáltatás várt rá.

Sokat vándorolt az országban, kénytelen volt különféle munkákat elvállalni — így sokrétű élettapasztalatra tett szert, melynek később nagy hasznát vette.

Ifjú korában hajósinasként járta be a szomszédos országokat és a messzi tengereket. Egy vadásztársaság segédmunkásaként Afrikában és Ausztráliában is megfordult. Az első világháborúban katona, majd vámtiszt volt. Ekkor is bőséges lehetősége nyílt az önképzésre, ismereteinek gyarapítására. munkája tökéletes elvégzéséhez szüksége volt régészeti, muzeológusi, éremtani, történeti, művészettörténeti, térképszerkesztési, földtani, kémiai ismeretekre. E szakterületeken is nagy igyekezettel képezte magát. A kertészeti főiskolát is elvégezte. 35 éves korára olyan széles körű műveltséggel rendelkezett, hogy alig volt fű, fa, virág, melynek ne ismerte volna a latin nevét és gyakorlati felhasználhatóságát. A kultúra, a technika minden ágában egyaránt otthonosan mozgott.

Tudását segítőkészen felajánlotta a község javára, miután 45 éves korában nyugdíjazták reumatikus bántalmai miatt.

1945-ben aktívan részt vett a község újjáépítési munkálataiban. Közreműködött az emeletes iskola helyreállításában, a romeltakarításban, az élet megindításában.

1948-ban, 1949-ben ő szervezte a centenáriumi ünnepség sorozatot. Előadásokat tartott, kiállítást rendezett. Fáradhatatlan munkával azonosította a község régi hegységneveit, történelmi emlékhelyeit.

Önzetlen társadalmi munkája szinte nélkülözhetetlen volt a község életének kritikus éveiben. A FÉKOSZ, az UFOSZ, a DÉFOSZ, a Gazdakör, a Vasutaskör, a KIM, a SZIT, a KALOT, a nőszervezetek, az iskolák mind-mind igénybe vették az ő szívesen felajánlott segítségét. Ő szervezte a május 1-i ünnepségeket és a szüreti mulatságokat is. Részt vállalat az egészségügyi szervezetek propagandamunkájából, sőt katolikus létére még a református templom építésénél is tevékenykedett: Ő szorgalmazta, hogy az újonnan épülő templom ne a belterületre, hanem az 1849. április 6-i csata színhelyére épüljön — mintegy kegyeletképpen.

Gulyás Gyulával együtt megszervezte a kultúrházépítő bizottságot, és jelentős összeget gyűjtöttek erre a célra. Tárgyakat gyűjtött és támogató barátokat szerzett a felállítandó helytörténeti gyűjtemény részére. Mozgalmat indított a strandfürdő létesítésére, de terveinek megvalósításában megakadályozta 1951. április 26-án bekövetkezett tragikus, hirtelen halála. Halála miatt szép községfejlesztési terveinek egy része csak részben, vagy egyáltalán nem valósulhatott meg.

Szathmáry Zoltán

EMLÉKEZÉS DOMSZKY PÁLRA

(1903—1974)

A felvidéki Herencsvölgy községben 1903. május hó 17-én született. Apja régi lengyel család leszármazottja, postamester és tanító volt.
A család az első világháborút követően Budapesten telepedett le. Domszky Pál itt érettségizett, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen, később pedig Párizsban a Sorbonne-on folytatott tanulmányokat.
Az 1930-as évektől Lengyelországban élt. Varsóban az általa alapított Magyar Szövetség elnöke és a magyar kolónia vezetője volt. Lengyelország fasiszta megszállását követően részt vett a lengyel ellenállási mozgalomban. 1944 augusztusában a Gestapo felfigyelt tevékenységére, ezért kénytelen volt Varsót elhagyni.
A felszabadulás után Magyarországon előbb vidéken, majd Budapesten élt. Legfontosabb feladatának a magyar—lengyel történelmi kapcsolatok kutatását tekintette. Négy évtizedes lelkes és kitartó kutatómunkája eredményeként igen jelentős menyiségű és értékű tudományos anyagot gyűjtött össze.
Megalakulásától tagja volt a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesületnek.
Kutatómunkája során 1967-ben került kapcsolatba az isaszegi Falumúzeummal. A múzeum anyagát igen jelentős mennyiségű lengyel—magyar történelmi tárgyú dokumentummásolattal gyarapította.
Tagja lett az isaszegi Múzeumbarátok Köre elnökségének és a Falumúzeum Adattári Munkaközösségének is. Tevékenyen részt vett az Isaszegen 1972-ben rendezett Magyar—Lengyel Történelmi Napok előkészítésében. Kezdeményezője volt a lengyel légió és parancsnoka, Wysocki József honvéd tábornok tiszteletére elhelyezett emléktáblák felállításának.

Megvalósításra vár a Nemzeti Múzeum kertjében — a lengyel légió megalakulásának színhelyén — a Wysocki-mellszobor felállítására tett javaslata.
Domszky Pál a magyar—lengyel barátság nagy ápolója, a két nép történelmi kapcsolatainak Lengyelországban is elismert kutatója volt.
Önzetlenül nyújtott segítséget mindazoknak, akik e nemes célok megvalósítása érdekében munkálkodtak.
Utoljára 1974. október 12-én a Bem Egyesületben találkoztunk vele, a Lengyel Néphadsereg Napja alkalmából rendezett ünnepségen. További terveiről, elképzeléseiről beszélt, pedig már súlyos beteg volt.
1974. október 17-én bekövetkezett váratlan halála pótolhatatlan veszteség valamennyiünk számára.
Emlékét tisztelettel megőrizzük.

Dr. Dürr Sándor
az isaszegi Múzeumbarátok Köre elnökségének tagja

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó: Bodrogi András — — — — — — — — — — 3
Bevezetés: Az isaszegi határban — — — — — — — — 5

Helytörténet

Dr. Kovássy Zoltán: Dolhától Isaszegig — — — — — — — 7
Szathmáry Zoltán: A kurucok Isaszegen és környékén (hagyományok, visszaemlékezések) — — — — — — — — — 12
Szathmáry Zoltán: Isaszeg tárgyi és szellemi emlékei — — — 21
Dr. Kovássy Zoltán: Petőfi útjai Isaszegen — — — — — — 39

Néprajz

Szathmáry Zoltán: Húshagyó keddi köszöntés Isaszegen 100 évvel ezelőtt — — — — — — — — — — — — — — 57
Szathmáry Zoltán: Egykori kenderáztatók Isaszegen a Rákos-patak mentén — — — — — — — — — — — — — — 60

Adattári közlemények

Részletek a Historia Domus magyar nyelvű szövegéből (Oscola) — 67
Isaszeg utolsó földesurának német nyelvű levele uradalma ügyvédjéhez — — — — — — — — — — — — — — — 69
Tizenkét évvel a szabadságharc után — — — — — — — — 70
Szolgabírói hivatal Isaszegen — — — — — — — — — 71
Az 1898-ban kiállított Bem—Petőfi körképről — — — — — 72
Amerikai magyarok a Horthy-rendszer ellen — — — — — — 74
„Pécel" — — — — — — — — — — — — — — — 76
Pártélet Isaszegen régen — — — — — — — — — — 78
Mondod, hogy nincs kenyér... — — — — — — — — — 79

Isaszegi induló (Szeghő Andor) — — — — — — — — — — 80
A Pest megyei Forradalmi Ifjúsági Napok indulója — — — — 81

Megemlékezések

Megemlékezés a magyar szabadságharcban 1849. április 6-án, Isaszegen elesett lengyel hősökről 1975. október 12-én, a lengyel néphadsereg napján (Dr. Dürr Sándor) — — — — — — 82
Emlékezés Tóth Árpádra — — — — — — — — — — 86
Emlékezés néhai idős Szentiványi Gyulára (Szathmáry Zoltán) — 88
Emlékezés Domszky Pálra (dr. Dürr Sándor) — — — — — — 90

Felelős kiadó: Szathmáry Zoltán múzeumigazgató
2000. Pest megyei Nyomda, Vác. 76-1934
Felelős vezető: Nagy Sándor igazgató